

UNIVERSITEIT GENT
FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

Gender & geweld: de opkomst van vrouwelijke *narcas* en *jefas* binnen de Mexicaanse drugskartels

Wetenschappelijke verhandeling

aantal woorden: 24.187

KIM VERMEERSCH

MASTERPROEF MANAMA CONFLICT AND DEVELOPMENT

PROMOTOR: DR. KAREN BÜSCHER

COMMISSARIS: SIGGIE VERTOMMEN

ACADEMIEJAAR 2012 – 2013

Dankwoord

Graag zou ik van de gelegenheid gebruik willen maken om een aantal mensen te bedanken die de realisatie van deze masterproef mogelijk gemaakt hebben.

Eerst en vooral wil ik mijn promotor dr. Karen Büscher bedanken voor het aanbrengen van verschillende bronnen, het nalezen van de tekst en het leveren van waardevolle feedback.

Uiteraard wil ik graag mijn ouders bedanken, die mij na mijn master nog de kans gegeven hebben om deze manama *Conflict & Development* te volgen. Ze hebben mij tijdens mijn studies onvoorwaardelijk financieel en moreel gesteund, blijven altijd in mij geloven en steunen mij in mijn keuzes. Ik ben hen dan ook erg dankbaar daarvoor.

Daarnaast wil ik mijn zus bedanken om er altijd voor mij te zijn en voor het verschaffen van de nodige verzetjes tijdens het studeren en schrijven van deze masterproef.

Graag bedank ik ook mijn papa voor het zorgvuldig nalezen en taalzuiver maken van dit werk.

Inhoudstafel

Abstract.....	6
1. Algemene inleiding.....	7
2. Gender & geweld.....	9
2.1. Geweld.....	9
2.1.1. Soorten geweld.....	10
2.1.2. Uitingen en gebruik van geweld	12
2.2. Gender, agency & identiteit.....	14
2.2.1. Conceptualisatie.....	14
2.2.2. Stereotype opvattingen.....	15
2.2.3. Van slachtoffer naar dader	19
3. De Mexicaanse karteloorlog.....	22
3.1. Drugskartels.....	22
3.2. Geweld in cijfers	22
3.3. Het kartelgeweld.....	23
3.3.1. Inleiding	23
3.3.2. <i>Corpse messaging</i> als onderdeel van een rationele strategie	24
3.4. Ontstaan & evolutie van het geweld.....	25
3.5. Verdere ‘drivers’	30
3.5.1. Narco-cultuur	30
3.5.2. Machismo competitie.....	31
3.5.3. Nabijheid van wapens	32
3.6. Mexico’s grootste kartels	33
3.7. Opkomst van vrouwen.....	39
4. De Mexicaanse <i>narcas</i>	41
4.1. Inleiding.....	41
4.2. <i>Machisma</i> in opmars	42
4.3. Oorzaken	44
4.3.1. Economische en sociale motivatie	45
4.3.2. Verdere factoren.....	48
4.4. Verscheidenheid aan functies voor vrouwelijke kartelleden.....	51
4.5. Miss Narco	53
4.6. Prominente <i>jefas</i>	54
4.7. Vrouwelijke betrokkenheid en de veranderende aard van de karteloorlog	58
5. Conclusie	61
6. Bibliografie.....	65

Abstract

De actieve betrokkenheid van vrouwen in de Mexicaanse drugshandel is de laatste jaren exponentieel toegenomen. Desondanks is er over vrouwelijke daders en hun betrokkenheid binnen de kartels nog relatief weinig geschreven. Studies over georganiseerde misdaad en geweld werden vroeger bovendien gekenmerkt door stereotype benaderingen met betrekking tot gender en een algemene 'gender blindheid'. Ze gingen er niet vanuit dat vrouwen actieve deelnemers waren en focusten eenzijdig op hun rol als slachtoffers. Deze masterproef tracht aan de hand van een antropologische studie van de vrouwelijke narca's binnen de Mexicaanse karteloorlog, het effect van dergelijke patriarchale genderstructuren aan te tonen en de discrepanties tussen de traditionele opvattingen en de realiteit te illustreren. Aan de hand van een dieper inzicht in de verschillende onderliggende oorzaken en persoonlijke motieven voor de toetreding, wordt afgestapt van de vroegere opvatting omtrent de 'victimization' en 'agency' van vrouwen. Drugshandel en geweld creëren namelijk mogelijkheden voor agency, emancipatie en sociale identiteit. Economische en sociale factoren dragen bij tot de toetreding, maar de mate waarin de drugshandel een impact heeft op het leven van de vrouwen is afhankelijk van hun positie binnen het kartel. Een aantal vrouwelijke narca's zijn binnen de kartels namelijk opgeklommen tot autoriteitsposities en hebben hierdoor het hoogste potentieel aan beslissingsmacht en emancipatie ten opzichte van mannelijke dominantie kunnen verwerven. De massale vrouwelijke betrokkenheid zal op lange termijn bovendien een effect hebben die de aard van de drugshandel kan veranderen.

Sleutelwoorden: drugshandel, kartels, vrouwelijke narca's, geweld, gender stereotypen, sociale identiteit, agency, empowerment vs. victimization

1. Algemene inleiding

Georganiseerde misdaad en het gebruik van geweld worden doorgaans voorgesteld als exclusief mannelijke domeinen. Vrouwen worden daar eerder niet mee geassocieerd en zelden beschouwd als actieve deelnemers. Studies omtrent gender, geweld en agency focussen hierdoor nog vaak primair op de slachtofferrol van vrouwen, wat leidt tot problematische opvattingen en stereotypen met betrekking tot dergelijke thema's. Reeds in het verleden bewees de werkelijkheid nochtans herhaaldelijk het tegendeel. De laatste jaren merken we echter een verschuiving in de literatuur waarbij ernaar gestreefd wordt af te stappen van de stereotype benaderingen en die in vraag te stellen. De vooroordelen ten opzichte van gender en geweld zijn namelijk onjuist en verbergen de werkelijke rollen die vrouwen kunnen aannemen. Er is namelijk een *groeïende actieve betrokkenheid van vrouwen in oorspronkelijk mannelijke werelden* zoals de georganiseerde misdaad. De drugshandel en het drugsgelateerde geweld creëren mogelijkheden voor vrouwen en kennen een impact op gender en de onderlinge relaties en machtsverhoudingen.

Deze masterproef behandelt aan de hand van een specifieke case studie, met name de Mexicaanse karteloorlog, de opkomst van vrouwen in de drugshandel. Er is al aanzienlijk onderzoek verricht naar drugstrafiek en georganiseerde misdaad in Latijns-Amerika en reeds heel wat geschreven over de Mexicaanse drugskartels en de effecten van het drugsbeleid, “yet less is known about the actual perspectives of drug traffickers themselves” (Campbell & Hansen 2012: 481). Over vrouwelijke daders in het algemeen, en specifiek over de Mexicaanse vrouwen binnen de kartels, is er namelijk nog relatief weinig geschreven. Het is de bedoeling om aan de hand van deze recente en actuele problematiek de thema's gender en geweld breder open te trekken en verder te kijken dan de stereotype voorstellingen. Vooral de opvatting ten aanzien van vrouwen als slachtoffers zonder agency wordt hier in vraag gesteld. Verder wordt er onderzocht wat de onderliggende redenen en persoonlijke motieven voor toetreding tot de drugshandel zijn. Wat hun functies en posities binnen de kartels zijn (waarbij sommige vrouwen ook belangrijke machtsposities bekleden) en wat de gevolgen van die vrouwelijke incorporatie zullen zijn op lange termijn. Deze masterproef vormt een bijdrage tot de onderbelichte zijde in de literatuur over vrouwen als actieve daders.

In de analyse van de Mexicaanse drugshandel en de karteloorlog is het uiteraard niet mijn intentie om geweld en georganiseerde misdaad te gaan propageren. Wel is het de bedoeling om verschillende achterliggende motivaties, oorzaken en gevolgen hiervan bloot te leggen.

Waar het vroeger *not done* was om dergelijk ‘evil’ te proberen begrijpen en verklaren (cf. Bourgois 2001), is het hier de bedoeling om inzicht te verwerven in het waarom van de toetreding. Aangezien het om een nogal ‘explosieve’ en gevaarlijke materie gaat, en het bovendien moeilijker is om onderzoek te voeren naar een thema uit de informaliteit, heb ik besloten geen veldwerk te verrichten en het te houden op een pure literatuurstudie met een antropologische invalshoek. De waarde van een dergelijke benadering wordt door Campbell (2008) als volgt omschreven:

The value of ethnographic research on drugs is that it can move our understanding beyond broad statistical generalities and deeply entrenched stereotypes about drug smuggling and women, and help elucidate the gendered factors shaping women’s ‘victimization’ and ‘empowerment’ at different levels of the drug business. (Campbell 2008: 244)

De analyse van deze masterproef is opgedeeld in verschillende hoofdstukken. Het eerste deel bestaat uit een algemeen theoretisch kader rond geweld en gender. Vooraleer over te gaan naar de specifieke casus is het noodzakelijk een aantal theoretische concepten (waaronder geweld, gender, sociale identiteit en agency) te duiden en te plaatsen binnen de bredere debatten en literatuur binnen dit thema. Daarna volgt de eigenlijke case studie. Desondanks is het onmogelijk om de vrouwelijke betrokkenheid in Mexico te begrijpen zonder inzicht in de huidige situatie verworven te hebben. Het is dan ook onvermijdelijk om eerst de situatie in Mexico te schetsen en een hoofdstuk aan de karteloorlog te wijden. Hierbij wordt uiteraard niet de volledige geschiedenis tot in de details uit de doeken gedaan, maar worden verschillende sleutelmomenten en factoren aangehaald die cruciaal waren voor de evolutie tot het huidige geweld. Vervolgens verschuift de focus opnieuw specifiek naar de vrouwelijke betrokkenheid en wordt een hoofdstuk gewijd aan de opkomst van vrouwen binnen de kartels. In dit deel worden ook een aantal observaties geïntegreerd waar de Mexicaanse staat mee rekening zal moeten houden voor het verder verloop van de ‘war on drugs’, aangezien de massale betrokkenheid van vrouwen op termijn een evolutie in de aard van de karteloorlog zou kunnen teweegbrengen. Het werk wordt afgesloten met een conclusie.

2. GENDER & GEWELD

2.1. Geweld

“Violence has been extensively theorized and studied by anthropology” (Whitehead 2004: 1), desondanks is geweld een relatief recent onderzoeksdomein (Schmidt & Schröder 2001). In de jaren '80 ontstond er binnen de antropologie een verhoogde interesse voor geweld als een wetenschappelijke discipline op zich (Krohn-Hansen 1997). Binnen de antropologische studies verschoof de focus van ‘oorlog’ naar ‘geweld’. Dit gaf aanleiding tot het bestuderen van geweld als een breed spectrum met meervoudige vormen en leidde tot een nieuwe interpretatie tussen oorlog en vrede (of tussen de ‘ideaal slechte’ en ‘ideaal goede’ situatie), aangezien men in tijden van vrede namelijk ook vaak geweld ontdekken kan (Metcalf 2005; Scheper-Hughes & Bourgois 2004).

Geweld wordt in de antropologische literatuur omschreven als “an act of physical hurt deemed legitimate by the performer” (Riches aangehaald in Schmidt & Schröder 2001: 3). Deze ‘act of hurt’ kan naast fysiek ook psychologisch zijn en kent bovendien verschillende gradaties, gaande van extreem geweld tot eerder subtiele vormen ervan. Moser & Clark (2001) hanteren bij het concept ‘geweld’ volgende omschrijving:

A recent US National Academy of Sciences Research Panel define violence as ‘behaviours by individuals that intentionally threaten, attempt or inflict physical harm on others’. It distinguishes between *individual* violence, fatal or non-fatal, and *collective* violence identified as wars, state violence, riots and some activities associated with organized crime. (Moser & Clark 2001: 6)

Hoewel de termen ‘conflict’ en ‘geweld’ volgens Cockburn (1999) vaak door elkaar gebruikt worden, betekenen de concepten in wezen niet hetzelfde. Zowel conflict als geweld kunnen beschouwd worden als een gevolg van het nastreven van incompatibele doelen door verschillende (groepen) mensen. Conflict kan echter ook vreedzaam opgelost worden door onderhandelingen, zonder dat daarbij wapens of geweld gebruikt worden (Cockburn 1999). Wanneer die vreedzame oplossing niet mogelijk blijkt, kan een conflict escaleren waarbij mensen toch naar de wapens grijpen en het conflict zich transformeert in een gewapend conflict. Een gewapend conflict is m.a.w. een specifieke vorm van de bredere term ‘conflict’ (Moser & Clark 2001). De verschillende soorten conflict zijn wel allemaal op de een of andere manier het resultaat van onderlinge machtsrelaties. Het essentiële verschil tussen conflict en geweld berust volgens Moser & Clark (2001: 6) op het feit “that conflict does not necessarily inflict physical or mental harm on others, while

violence does by its very nature”. Conflict kan dus ook niet-gewelddadig zijn, terwijl geweld, bij definitie, altijd enige “use of force” (Moser & Clark 2001: 6) inhoudt. Ook geweld is onlosmakelijk verbonden aan het concept ‘power’ en omvat op zijn beurt een breed spectrum aan soorten, “with a diversity of context-specific classifications and semantic distinctions” (Moser & Clark 2001: 7).

2.1.1. Soorten geweld

Binnen het concept ‘geweld’ onderscheiden antropologen (o.a. Bourgois 2001, 2007; Scheper-Hughes & Bourgois 2004) een viertal soorten: politiek, structureel, symbolisch en ‘everyday violence’. Hieronder volgt een beknopt overzicht van deze vier vormen.

(1) **Politiek** of institutioneel geweld; deze vaak voorkomende vorm wordt gehanteerd door overheden, groeperingen of mensen in autoritaire posities om bepaalde doelen te bereiken.

Bourgois (2001) omschrijft deze vorm van geweld als volgt:

Violence directly and purposefully administered in the name of a political ideology, movement or state such as the physical repression of dissent by the army or the police as well as its converse, popular armed struggle against a repressive regime. (Bourgois 2001: 7)

Politiek of institutioneel geweld kan zich op verschillende manieren uiten, gaande van mensenrechtenschendingen en genocide tot allerhande kleinere brutaliteiten zoals marteling en uithongering. Ook het stilzwijgend toekijken en niets doen door een overheid wordt beschouwd als een vorm van politiek geweld (Bourgois 2001, 2007).

(2) **Structureel** geweld; deze categorie refereert volgens antropologen naar een soort geweld waarbij de sociale structuren van de samenleving mensen (individueel of in groep) verhinderen te voorzien in hun basisbehoeften. Bourgois (2001) omschrijft structureel geweld als “the political-economic organization of society that imposes conditions of physical and emotional distress, from high morbidity and mortality rates to poverty and abusive working conditions” (Bourgois 2001: 7). Dergelijke vorm is in de praktijk terug te vinden binnen een maatschappij waarin langdurig geweld aanwezig is, zonder dat daar echt een oorlog woedt. Het begrip ‘structural violence’ werd voor het eerste gebruikt door John Galtung, een sociaal-democraat uit Noorwegen als een kritiek op “the U.S. Cold War understanding of nationalist and socialist revolutionary movements” (Bougois 2007: 1; Cockburn 1999).

(3) **Symbolisch** geweld; dit concept is oorspronkelijk afkomstig van Pierre Bourdieu en werd door hem gedefinieerd als “the internalized humiliations and legitimations of

inequality and hierarchy ranging from sexism and racism to intimate expressions of class power” (Bourdieu aangehaald in Bourgois 2001: 8). Het begrip werd door Bourdieu ontwikkeld om aan te tonen dat dominantie optreedt net door de miskennis van de machtsstructuren door de gedomineerden of ondergeschikten (Bourgois 2001). Centraal bij ‘symbolisch geweld’ is dus het gegeven dat macht betekenissen opdringt en legitimiteit geeft, terwijl de machtsrelaties die ervan aan de basis liggen, verborgen blijven (Bourgois 2007).

(4) **‘Everyday violence’**; deze vierde vorm wordt door Bourgois omschreven als de “daily practices and expressions of violence on a micro-interactional level: interpersonal, domestic and delinquent” (Bourgois 2001: 8). Het gaat hier om dagelijkse, onzichtbare of ‘banale’ vormen van geweld (Roy 2007; Scheper-Hughes 1997). Het concept komt oorspronkelijk van Nancy Scheper-Hughes, “to emphasize the production of social indifference to outrageous suffering through institutional processes and discourses” (Bourgois 2007: 2). Scheper-Hughes (1997) beschouwt deze vorm – ‘the violence of everyday life’ – als een soort ‘dood zonder verdriet’ en identificeerde in deze context bijvoorbeeld de financiering van doodskistjes voor borelingen door een gemeentelijke overheid in Brazilië als ‘dagelijks geweld’, omdat op die manier een soort onzichtbare genocide van ondervoede baby’s genormaliseerd werd. Ook de constante vernederingen van psychiatrische patiënten door verplegend personeel wordt door bovengenoemde auteur met die term omschreven (Bourgois 2007). In haar werk gebruikt Scheper-Hughes de term ook “to call attention on a more phenomenological level to the ‘peace-time crimes’” (Bourgois 2001: 8). Hoewel haar gebruik van ‘everyday violence’ op die manier volgens Bourgois (2001, 2007) te breed is, en overlapt met de definities van structureel en politiek geweld. Dit illustreert onmiddellijk het probleem dat dergelijke theoretische indeling met zich meebrengt. Bourgois (2007) erkent dit probleem en gaat ervan uit dat, aangezien “theoretical categorizations often obscure as much as they elucidate” (Bourgois 2007), deze vier basiscategorieën niet exclusief zijn voor alle soorten geweld en hun manifestaties. Desondanks is dergelijke indeling volgens Bourgois (2007: 1) ook nuttig: “They are meant to be starting points for approaching violence in a way that facilitates recognizing the roots, links, tentacles, diversity and pervasiveness of violence’s multiple forms and effects”.

Aangezien de grenzen tussen de verschillende categorieën niet altijd duidelijk zijn, introduceren Bourgois & Scheper-Hughes (2004) de term **‘continuum of violence’**.

Violence is a slippery concept – nonlinear, productive, destructive, and reproductive. It is mimetic, like imitative magic or homeopathy. “Like produces like,” that much we know. Violence gives birth to itself. So we might rightly speak of chains, spirals, and mirrors of violence – or, as we prefer – a continuum of violence. (Scheper-Hughes & Bourgois 2004: 1)

Dit begrip verwijst naar “a conceptualization of violence as operating along a continuum” (Bourgois 2007: 1) en werd door de auteurs ontworpen om aan te tonen dat verschillende categorieën van geweld (zoals structureel, symbolisch, dagdagelijks en intiem geweld) met elkaar kunnen overlappen. Het continuüm markeert zowel tijden van oorlog als van vrede aangezien geweld “may be present at all moments” (Cockburn 1999: 18; Bourgois 2007). Bourgois’s (2001) etnografische analyse van ‘post-war’ El Salvador toonde aan dat structureel en politiek geweld zich kunnen vertalen in symbolische en ‘dagdagelijkse’ vormen ervan (Bourgois 2001; Roy 2007). De analyse van de guerrillas illustreerde volgens Roy (2007: 5) “how political repression and resistance against it transform into forms of symbolic and everyday violence such as internal killings”. Door dergelijke complexiteiten en overlappingsen tussen de categorieën is het in de praktijk vaak moeilijk om pure vormen te onderscheiden (Moser & Clark 2001).

2.1.2. Uitingen en gebruik van geweld

Geweld is geen apart of geïsoleerd gegeven, het staat nooit volledig op zichzelf en is bovendien niet zinloos voor de geweldpleger (Schmidt & Schröder 2001; Whitehead 2004). De concrete uitingen van geweld kunnen niet los gezien worden van de dieperliggende oorzaken die aan de basis ervan liggen: “Violence is a basic form of social action that occurs under concrete conditions, targets concrete victims, creates concrete settings and produces concrete results” (Schmidt & Schröder 2001: 6). Schmidt & Schröder (2001) gaan er in hun werk van uit dat geweld als onderzoeksdomein nog steeds behoorlijk gefragmenteerd is (waarmee ze verwijzen naar de verschillende benaderingen ervan) en trachten dit te adresseren door cross-culturele analyses, waarbij verschillende situaties over de hele wereld geanalyseerd worden. De antropologie van geweld fungeert voor de auteurs (die deel uitmaken van de European Association of Social Anthropologists) als een middel om de mogelijke preventie van geweld mee te bewerkstelligen.

Ook Scheper-Hughes & Bourgois (2004) benadrukken het feit dat geweld niet kan gereduceerd worden tot enkel zijn pure fysieke vorm of ‘physicality’, zoals bijvoorbeeld

het toedienen van pijn. De sociale en culturele dimensie van geweld is net datgene wat geweld zijn macht en betekenis geeft (Scheper-Hughes & Bourgois 2004). De auteurs in kwestie zijn antropologen die actief aan veldwerk doen met betrekking tot geweld. Bourgois' focus op geweld kwam door zijn onderzoek in Centraal-Amerika in de jaren '80. Later verrichtte hij etnografisch onderzoek omtrent crack-dealers in East Harlem, waarbij de relatie tussen de persoonlijke en 'gendered' dynamieken van geweld op het niveau van de familie met het bredere structureel geweld geadresseerd werd (Scheper-Hughes & Bourgois 2004). Scheper-Hughes kwam daarentegen door haar onderzoek in o.a. Ierland en Brazilië tot de vaststelling dat de 'familie' een van de meest gewelddadige instituties was, hoewel het geweld dat daarin voorkwam steeds een antwoord vormde op bredere sociale, politieke en economische uitsluitingen (Scheper-Hughes & Bourgois 2004).

Geweld maakt altijd deel uit van een bredere problematiek en context waarbinnen individuen overgaan tot het gebruik van brutaliteiten ten opzichte van elkaar (Scheper-Hughes & Bourgois 2004). Mannen en vrouwen kunnen geweld echter op een andere manier ervaren en bezitten hierdoor een verschillende 'stijl' in hun omgang met geweld (cf. 4.7). De culturele achtergrond en persoonlijke ervaringen fungeren daarbij als het beïnvloedende element dat die stijl definieert. De omgang met het geweld en de redenen waarom dat geweld aangewend wordt, zijn m.a.w. beïnvloed door de persoonlijke levenservaringen, opvattingen en overtuigingen. De interpretatie van die opvattingen is afhankelijk van gender en leeftijd. Het feit dat je een man of een vrouw bent, jong of oud, kan de context bepalen waarin sociale opvattingen geplaatst worden (Kasongo 2009).

Geweld is in wezen een aanslag op de essentie van een individu. Dit kan zo ver gaan dat geweld het individu ontdoet van zijn waardigheid en bijgevolg, zowel de eigen identiteit, als de relatie ten opzichte van anderen aantast (Scheper-Hughes & Bourgois 2004). Wanneer mensen elke dag opnieuw met geweld geconfronteerd worden, wordt het na een tijdje onderdeel van het dagelijkse leven. In een dergelijke context waarin geweld een 'dagdagelijks' feit is, kan het zich ontpoppen tot een centraal mobiliserend en organiserend element en zodoende de sociale verhoudingen binnen een samenleving beïnvloeden (Scheper-Hughes & Bourgois 2004). Geweld produceert binnen die samenlevingen enkel nog meer geweld, "because violence is central to organizing everyday life and morphs its forms in confusing ways that fuel more violence" (Bougois 2007). Hierdoor dringt het de huishoudens van 'gewone' mensen binnen en verandert hun leven aanzienlijk. 'Dood' en 'geweld' krijgen derhalve een banaal karakter en lijken niet langer op te vallen. Als gevolg van die alledaagsheid en banaliteit krijgen nu ook gewone mensen toegang tot dat geweld.

Dit leidt tot het vervagen van de grenzen tussen dader en slachtoffer (Scheper-Hughes 1997). In deze context van ‘everyday violence’ wordt ook vaak gesproken over ‘ordinary’ of ‘acceptable violence’ (Scheper-Hughes 1997). Zoals eerder aangehaald is het gebruik van geweld onlosmakelijk verbonden met een machtsconcept (cf. 2.1). Geweld wordt in de meeste gevallen aangewend door groepen of individuen om macht en legitimiteit te verwerven of te behouden (Schmidt & Schröder 2001). Volgens Schmidt & Schröder (2001) moet men het gebruik interpreteren als “an instrumentally rational strategy of bargaining for power” (Schmidt & Schröder 2001: 8). In een context waarin geweld zich door haar dagdagelijkse en banale karakter omgevormd heeft tot ‘ordinary’ en ‘acceptable violence’, evolueert het voor de gewone mensen van de samenleving tot een instrument om hun eigen belangen te verdedigen. Ze gaan het inzetten om een zekere controle te kunnen uitoefenen over de maatschappij waarin ze leven. Het gebruik van geweld wordt volgens Lubkemann (2008) in die situaties een legitiem mechanisme voor “prosecution of everyday life throughout more violent means” (Lubkemann 2008: 162). In die zin kan het gebruik van geweld ook geïdentificeerd worden als een ‘coping strategy’ of overlevingsstrategie. Geweld fungeert dan zowel als ‘long-term’ en als ‘short-term’ strategie (Schmidt & Schröder 2001). We kunnen hieruit concluderen dat geweld erg belangrijke implicaties en relaties inhoudt. Door een situatie van langdurig geweld kunnen verschillende generaties sociaal aangetast worden, wat op zijn beurt tot een verandering in de sociale verhoudingen en machtsrelaties leidt.

2.2. Gender, agency & identiteit

In deze masterproef wordt specifiek de impact van geweld op gender en de onderlinge gender- en machtsrelaties onderzocht. Centraal in deze analyse staat de link tussen georganiseerde misdaad en geweld en de begrippen gender, agency, ‘power’, emancipatie en identiteit. Alvorens dieper in te gaan op de opvattingen rond deze thema’s, is het in dit deel noodzakelijk eerst een aantal van deze begrippen te duiden en verklaren.

2.2.1. Conceptualisatie

Met het concept ‘gender’ wordt volgens El Jack (2003) – een experte in ‘women studies’ en gender – verwezen naar “the perceptions of appropriate behaviour, appearance and attitude for women and men that arise from social and cultural expectations” (El Jack

2003: 6). Deze percepties over de specifieke rollen en het gedrag kunnen aanleiding geven tot vormen van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. De term ‘genderrelaties’ verwijst naar de manier waarop mannen en vrouwen met elkaar omgaan. Geweld kan de relaties echter aantasten en kent hierdoor een impact op de onderlinge machtsverhoudingen (El Jack 2003). Met ‘agency’ wordt dan weer verwezen naar de capaciteit waarover een individu (al dan niet) beschikt om een eigen keuze te kunnen maken (Moser & Clark 2001). Dit concept wordt vaak naast begrippen als emancipatie en ‘empowerment’ (dit is de mogelijkheid en vaardigheid om te beïnvloeden en de gewenste doelen te bereiken) gebruikt. In de antropologie verwijst het begrip ‘agency’ volgens Anderson (2005) naar acties, terwijl ‘empowerment’ verwijst naar gevoelens en opvattingen. Er moet echter voorzichtig omgesprongen worden met die begrippen, aangezien de concepten nooit een permanente vorm van absolute macht impliceren, maar eerder “the ability to exercise a degree of independent authority vis-à-vis people and resources in specific settings” (Campbell 2008: 240). Agency en identiteit zijn volgens Moser & Clark (2001) onvermijdelijk verbonden met gender, aangezien “gender differentiation and local constructions of masculinities and femininities” (Moser & Clark 2001: 5) ingebed zijn in kwesties van agency. Sociale identiteit en agency zullen bovendien effect hebben op hoe actoren omgaan met de situaties waarmee ze geconfronteerd worden (Moser & Clark 2001).

2.2.2. Stereotype opvattingen

Geweld wordt nog te vaak behandeld als een ‘man’s world’ of een exclusief mannelijk domein en dit ongeacht of het nu om gewapende groepen, guerrilla’s, kartels of ‘peace-keeping’ troepen gaat (Campbell 2008; Cockburn 2001; Enloe 1993; Felices-Luna 2007; Lahai 2010; Moser & Clark 2001). De oorsprong voor de stereotype perceptie ten opzichte van de rollen van mannen en vrouwen gaat ver terug in de tijd. Kasongo (2009) vermeldt dat die stereotypen reeds tijdens de Westerse kolonisatie van Afrika algemeen gangbaar waren. Er werd aangenomen dat een mannelijke levensstijl zich kenmerkte door een ‘publieke oriëntatie’, terwijl die van de vrouwen gericht was op een ‘huishoudelijke oriëntatie’ (Campbell 2008; Kasongo 2009; Vasquez 1994). Van vrouwen werd dus verwacht dat ze “creatures of the private domain” (Kasongo 2009: 1) waren die zich uitsluitend met huishoudelijke taken bezighielden. Ze werden uitgesloten van politieke en economische activiteiten en als gevolg ook van oorlogsaangelegenheden. Dergelijke

domeinen waren namelijk tegengesteld aan de ‘natuurlijke’ sociale rol die voor vrouwen weggelegd was binnen de samenleving (Cockburn 1999; Felices-Luna 2007; Kasongo 2009; Lahai 2010; Stevens 1994). De ‘natuurlijke’ uitsluiting van vrouwen bij politieke gemeenschapsactiviteiten plaatste hen bijgevolg in een situatie van ‘second class citizens’ (Felices-Luna 2007). Mannen hadden ook wel een zeker belang bij deze uitsluiting, aangezien ze hun eigen macht en dominantie beter konden behouden door het burgerschap van vrouwen te beperken. De traditionele perceptie ten opzichte van de onderlinge verhoudingen tussen mannen en vrouwen was vroeger overal onvermijdelijk ‘gendered’ (Anderson 2005; Campbell 2008; Cockburn 1999, 2001).

De eerste studies over geweld waren hierdoor zo goed als volledig ‘gender blind’ (Cockburn 1999, 2001; Moser & Clark 2001). Vooral Afrikaanse etnografieën uit de jaren ’50 waren opvallend mannelijk georiënteerd (Metcalf 2005). We hebben daarbij te maken met hardnekkige mannelijke narratieven, waarin vrouwen zelden vermeld werden (Lahai 2010). Feministische analyses van verschillende situaties en soorten geweld “has pointed out many gendered phenomena” (Cockburn 1999: 6) en de feministische antropologie probeert dan ook al langer om vrouwen op de antropologische kaart te zetten. Deze aandacht binnen de feministische antropologie motiveerde een nieuwe golf in onderzoek om ook de rol van vrouwen te gaan betrekken (Metcalf 2005). Wetenschappelijke aandacht voor de rol van vrouwen binnen illegale activiteiten, zoals georganiseerde misdaad en drugshandel, kwam er voornamelijk vanaf de jaren ’90 (Felices-Luna 2007). Desondanks werd er aanvankelijk enkel op de ‘victimization’ van vrouwen gefocust (Anderson 2005; Campbell 2008; Felices-Luna 2007; Metcalf 2005; Moser & Clark 2001). De eerste gender analyses kenmerken zich door een tendens tot erg stereotype en simplistische voorstellingen: mannen zijn de daders, terwijl vrouwen de slachtoffers zijn (vooral van seksueel misbruik, kidnapping enz.) (Campbell 2008; El Jack 2003; Felices-Luna 2007; Lahai 2010; Moser & Clark 2001). Deze oorspronkelijke benadering is volgens Cockburn (2001) en Anderson (2005) het gevolg van het feit dat ‘gender’ als iets zodanig normaal en natuurlijk beschouwd werd, het bijgevolg ook niet nader onderzocht moest worden. Het traditionele karakter van gender maakt het enerzijds zichtbaar, maar laat het tegelijkertijd ‘unquestioned’ (Cockburn 2001, 1999). De vrouw wordt traditioneel geassocieerd met vrede of passiviteit en is bijgevolg “innately nurturing” (El Jack 2003: 11), terwijl de man gelijkgesteld wordt met oorlog en hierdoor als “innately aggressive and warlike” (El Jack 2003: 11) beschouwd wordt (Cockburn 1999; Lahai 2010; Moser & Clark 2001). Vele culturen worden (nog steeds) gekenmerkt door een mannelijke dominantie, waarbij ‘man

zijn' geassocieerd wordt met agressie en de bereidheid om geweld te gebruiken. Die agressie en mannelijkheid wordt onder andere getoond via het gebruik van wapens (Cunningham, McGinnis, García Verdú, Tesliuc & Verner 2008; Stevens 1994). Omgekeerd worden vrouwen in vele culturen beschouwd als een 'voice of reason' tegen het geweld (Hart Duerson 2012; Lahai 2010). El Jack (2003) wijst er echter op dat, hoewel oorlog nog steeds voornamelijk door mannen gevoerd wordt, dit niet bewijst dat mannen ook inherent gewelddadig zijn. Oorlog wordt gevoerd door diegenen die de macht bezitten, en mannen bevinden zich in vele culturen nu eenmaal in de meest invloedrijke posities (Anderson 2005; El Jack 2003; Kasongo 2009; Lahai 2010). Een sociaal systeem waarbij het mannelijke geslacht overheerst, impliceert volgens Cockburn (1999, 2001) ook niet dat er geen enkele vorm van "gender power system" (Cockburn 2001: 16) binnen de samenleving bestaat. Dit wordt door de auteur als volgt verklaard:

For male-dominant systems involve a hierarchy among men, producing different and unequal masculinities, always defined in relation not only to one another but to women. (Cockburn 2001: 16)

Recentere studies over de eigenlijke, actieve betrokkenheid van vrouwen bij geweld kenmerken zich volgens Felices-Luna (2007) door twee verschillende benaderingen:

(1) Vrouwelijke participatie is ongewenst, aangezien het gebruik van geweld door vrouwen gezien wordt als een vorm van 'ontaarding' (Felices-Luna 2007; Stevens 1994). Deze benadering vertrekt van de idee dat vrouwen, naast een algemeen tekort aan agressiviteit, ook een 'natuurlijke' ongeschiktheid zouden bezitten. O.a. Van Creveld (2002) gaat ervan uit dat de fysieke fragiliteit van vrouwen (zoals een kleinere gestalte, lager gewicht, het percentage vet ten opzichte van spieren, de aanwezigheid van borsten die in de weg zouden zitten enz.) het 'natuurlijke verbod' illustreert dat opgelegd wordt aan vrouwen (Cockburn 1999, 2001; Felices-Luna 2007).

(2) Deze eerste opvatting wordt sterk bekritiseerd door de tweede benadering, waarbij het gebruik van geweld door vrouwen niet gezien wordt als iets onnatuurlijk en betrokkenheid van vrouwen aanvaardbaar is (Felices-Luna 2007). De argumenten voor deze benadering vallen uiteen in twee groepen; Enerzijds wordt het 'natuurlijk' onderscheid tussen mannen en vrouwen gezien als het resultaat van een socialisatie, gebaseerd op een constructie die 'gendered' is (Campbell 2008; Felices-Luna 2007). Anderzijds zijn de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen echt en natuurlijk, maar die verschillen houden niet in dat vrouwen niet zouden kunnen deelnemen (Felices-Luna 2007). Nog te vaak heerst met betrekking tot gender en geweld de idee dat 'geweld' en 'vrouwelijkheid'

incompatibel zijn met elkaar. Deze opvatting is gebaseerd op een vreemde logica, waarbij een ontegensprekelijke biologische realiteit (het verschil in geslacht) parallel geplaatst wordt met bekwaamheid (Cockburn 1999, 2001; Felices-Luna 2007).

Net zoals bij het concept 'gender', wordt ook de identiteit van mannen en vrouwen in een samenleving vaak vastgepind in een bepaalde dominante positie. Dit is het gevolg van een aantal standaard aangenomen economische en sociale opvattingen. O.a. de traditionele patriarchale familiestructuur kenmerkt zich door stereotype rollen voor zowel mannen als vrouwen (Stevens 1994). De man wordt beschouwd als 'hoofd' van het gezin: inkomsten verzekeren, een traditioneel soort van 'R2P' ten opzichte van zijn familie enz.; terwijl de vrouw zich in een ondergeschikte positie bevindt: huishouden, opvoeding van de kinderen (Cifuentes 2009; Moser & Clark 2001). Dit leidt tot de perceptie van het begrip 'identiteit' als iets statisch. Nochtans is identiteit geen statisch gegeven, het is namelijk continu in beweging (Cifuentes 2009). Mannen en vrouwen hebben effectief wel verschillende identiteiten, maar die staan niet vast en kunnen evolueren onder invloed van de context (Moser & Clark 2001). Het is opvallend om te zien hoe gereageerd wordt, aangezien mensen zullen proberen hun slechte (sociale) levensomstandigheden te verbeteren en er hierdoor ook creatieve manieren ontstaan om met die context om te gaan (Lubkemann 2008, El Jack 2003). Er doen zich veranderingen in het gedrag van mensen voor, waarbij een individu zijn identiteit kan aanpassen aan die veranderende context. De aanpassingen kunnen onderdeel uitmaken van een overlevingsstrategie (andere livelihoods enz.) of bij het opduiken van nieuwe mogelijkheden. Het verbeteren van de sociale identiteit wordt door Meráz García (2006) verklaard aan de hand van de 'social identity theory'. Deze theorie steunt op een drietal principes: (1) mensen zullen steeds een zekere positieve sociale identiteit proberen te bereiken en behouden; (2) mensen baseren deze identiteit op een vergelijking die gemaakt wordt tussen de 'in-group' en de 'out-group', waarbij men tot de conclusie komt dat tot de 'in-group' behoren de betere keuze is; (3) mensen zullen steeds een poging doen om hun situatie te verlaten en tot een andere en betere toe te treden, wanneer de huidige sociale identiteit niet meer voldoet (Meráz García 2006). Meráz García (2006) identificeert gewapende groepen, guerrilla's, drugskartels enz. als dergelijke 'in-groups', waarbij mensen door lid te worden hopen om een zekere sociale status te verwerven en zichzelf op die manier een andere en meer 'powerfull' identiteit aan te meten (Campbell & Hansen 2012). Geweld en macht kan hierdoor georiënteerd zijn ten opzichte van het tot stand brengen van verandering en kan gedefinieerd worden als de "competency

and ability to achieve desired ends” (Anderson 2005: 372). Mensen kunnen iets verwerven via de ‘illegaliteit’ dat ze anders in de samenleving niet zouden bezitten (Cifuentes 2009, El Jack 2003). Het klinkt nogal vreemd en paradoxaal om dit zo te zeggen, maar in zekere zin kan criminaliteit en geweld ook mogelijkheden met zich meebrengen en aldus een positief effect teweegbrengen op mensen hun agency en identiteit (Lubkemann 2008). De case studie in deze masterproef zal illustreren dat dit wel degelijk het geval kan zijn (cf. 4).

2.2.3. Van slachtoffer naar dader

Vele studies worden nog steeds gedomineerd door de traditionele opvatting van vrouwen als ‘victims’ en mannen als ‘perpetrators’ (El Jack 2003; Moser & Clark 2001; Felices-Luna 2007). Het begrip ‘perpetrator’ kende vaak een uitsluitend mannelijke connotatie: mannen zijn daders, vrouwen niet (cf. 2.2.2) (Coulter 2006; Lahai 2010). Op deze hypothese komt nu ook binnen die studies veel kritiek. Kritische stemmen beschouwen vrouwen namelijk evengoed als (politieke) actoren en verwerpen dergelijke ‘gender-based’ benaderingen (Felices-Luna 2007). Volgens Cockburn (1999) is de enige gender analyse die de conservatieve opvattingen kan overstijgen een feministische gender analyse. We moeten naar geweld kijken door een ‘gendered lens’ en bovendien alle vormen van geweld beschouwen. Dit verplicht ons opnieuw geweld te beschouwen als een continuüm (cf. 2.1.1) (Cockburn 1999). Bij ‘genderblindheid’ (El Jack 2003; Cockburn 1999) bestaat immers het gevaar voor een veralgemening van het discours, waarbij vrouwen beschouwd worden als een collectieve groep onderdrukte slachtoffers, ontdaan van hun ‘agency’ (Lahai 2010). Hoewel een zwart-wit benadering handig is om oppervlakkige rollen te onderscheiden, zijn vooroordelen over het gedrag van zowel mannen als vrouwen erg beperkt en zelfs naïef (Coulter 2006; El Jack 2003).

The oppositional concepts of victim and perpetrator, and the attached notion of victims as having no agency, are so all-pervasive in humanitarian discourse and many conflict analyses that they are difficult to completely avoid. However, the dichotomies of victim/perpetrator and passivity/agency are analytically inadequate in explaining [...] experiences. (Coulter 2006: 215)

Het eenzijdig omschrijven van vrouwen als slachtoffers is niet enkel onjuist, het verbergt ook de andere rollen die vrouwen kunnen aannemen (Campbell 2008; Coulter 2006; Lahai 2010). Waar het aanvankelijk feministische onderzoekers waren die zich tegen de “gendered nature” (Moser & Clark 2001: 4) van de studies verzetten (cf. 2.2.2), kenmerkt de meeste recente literatuur rond gender en geweld zich nu door een verschuiving in focus.

Het centrale gegeven is nu de mate waarin vrouwen door hun positie, zowel als slachtoffer en als dader, ook echt actoren zijn (Lahai 2010; Moser & Clark 2001). De studies nemen bovendien afstand van een visie op gender en geweld die uitgaat van “feminist-essentialism” (Lahai 2010: 1) – waarbij vrouwen beschouwd worden als ‘natuurlijk vredevol’ – naar een meer realistisch en rationeler beeld. Het stereotype beeld van vrouwen als “innately nurturing” (El Jack 2003: 11) klopt gewoon niet met de realiteit ‘on the ground’. Het denken over vrouwen in clichés sluit bepaalde andere mogelijkheden uit en zorgt voor een vertekend beeld van de werkelijkheid (Anderson 2005; Campbell 2008). Zowel mannen als vrouwen zijn namelijk terug te vinden in verschillende posities, gaande van actief tot passief, van dader tot slachtoffer (Cunningham et al. 2008; Lahai 2010). Een vrouw kan bijvoorbeeld het slachtoffer van verkrachting en vernedering geweest zijn, maar tegelijkertijd ook zelf gedood en geplunderd hebben. Desalniettemin zullen vrouwen met buitenstaanders veel gemakkelijker praten over hun rol als slachtoffer dan over hun rol als dader. Vrouwen spreken nu eenmaal niet graag of moeilijker over situaties waarin ze zelf gedood hebben (Coulter 2006). Dit draagt uiteraard opnieuw bij aan het vertekend beeld dat gecreëerd wordt. Hoewel vrouwen in tegenstelling tot mannen nog steeds vaker het slachtoffer van geweld zijn, is het belangrijk te benadrukken dat ook vrouwen actieve ‘aggressors’ of ‘perpetrators’ kunnen zijn. Deze zijde blijft echter in heel wat studies nog vaak onderbelicht (Campbell 2008). Deze masterproef focust heel specifiek op de rol van vrouwen als actieve daders en biedt een aanvulling op die onderbelichte zijde. De nadruk binnen dit werk ligt dus op de vrouw als dader en dit in een specifieke context van georganiseerde misdaad, namelijk de drugskartels. De vrouwen in die kartels zijn geen onschuldige slachtoffers zonder enige vorm van agency. Traditionele, conservatieve stemmen willen die betrokkenheid van vrouwen vaak eenvoudigweg niet zien of erkennen, hoewel de realiteit vaak het tegendeel bewijst. De realiteit vormt m.a.w. een uitdaging voor de traditionele slachtoffer/dader stereotypen (Campbell 2008; Iskra, Trainor, Leithauser & Segal 2002; Moser & Clark 2001; Santamaría 2012). We moeten dit onder ogen zien en niet blijven vasthangen aan die “gender-blind approach” (El Jack 2003: 6).

This under- or misrepresentation of the gendered causes, costs and consequences of violence has resulted in insufficient recognition of women’s involvement and participation, both unavoidable and deliberate, in violent conflicts, and the de-linking of women from passive, peaceful stereotypes. (Moser & Clark 2001: 3-4)

Omgekeerd krijgen nu ook de ervaringen van mannen als slachtoffers meer aandacht (Moser & Clark 2001). We kunnen echter nog steeds niet spreken over “feminine cultures”

(Cockburn 2001: 16). Toch is het van belang een zekere differentiatie tussen de actoren te erkennen. Daarnaast is de betrokkenheid van vrouwen volgens Lahai (2010) steeds groter en heel wat complexer indien het om ‘opportunistic driven’ activiteiten gaat, zoals bijvoorbeeld de karteloorlog in Mexico (cf. 3).

Door de opkomst van vrouwen in georganiseerde misdaad, en hier specifiek in de kartels, worden paradigma’s doorbroken, waarvan men oorspronkelijk dacht dat ze exclusief mannelijk waren. Toch is het nog erg recent dat die betrokkenheid van vrouwen in de criminaliteit – en dan vooral in de Mexicaanse wereld van de narco’s – echt zichtbaar werd (Campbell 2008; Santamaría 2012). Waar de vroegere drugshandel in Mexico zich net karakteriseerde door de afwezigheid van vrouwen, ontplooit er zich in de 21ste eeuw een vrouwelijke ‘narcocultuur’. Deze historische verandering en het fenomeen van de opkomende vrouwelijke betrokkenheid binnen de karteloorlog heeft aanleiding voor het ontstaan van een nieuw studieobject in de literatuur (Molina 2012).

Vooraleer dieper in te gaan op het specifieke deel van de case studie – de opkomst van vrouwen (in autoriteitsposities) binnen de Mexicaanse kartels – is het van belang om de huidige karteloorlog en het daarbij horende geweld te situeren. Het volgende hoofdstuk schetst de situatie in Mexico. Achtereenvolgens worden (de aanloop naar en evolutie van) de karteloorlog, de hoofdrolspelers en de ‘drivers’ van het extreme geweld toegelicht. Daarna volgt het hoofdstuk over de vrouwelijke *narcas* en *jefas*.

3. De Mexicaanse karteloorlog

3.1. Drugskartels

Kartels zijn geen militaire gewapende groepen. Ze streven bijgevolg andere doelen na en opereren in een andere omgeving dan gewapende militieën, guerrillas of terroristen (Kan 2012). De karteloorlog in Mexico wordt niet uit ideologische overwegingen – zoals dit bij terroristische groeperingen het geval kan zijn –, maar vooral uit economische en sociale overwegingen gestreden (cf. 4.3.1). Drugshandel is een ‘billion dollar business’ en bijgevolg een erg lucratieve bezigheid. De motivatie van de kartels is duidelijk economisch, met name inkomsten verwerven, en sociaal, het verwerven van status en de mogelijkheid tot opwaartse mobiliteit (cf. 4.3.1) (Campbell 2008; Flanigan 2012; Grillo 2011; Kan 2012). De Mexicaanse drugskartels hebben vandaag een ganse portfolio aan criminele activiteiten, dat naast drugsmokkel – mede dankzij de sterke ‘counter-drug’ pogingen, of het inperken van de drugshandel op zich (Astorga & Shirk 2010) – nu ook kidnapping, afpersing, wapen- en mensensmokkel, autodiefstal, oliefstal uit pijpleidingen enz. omvat (Flanigan 2012; Grillo 2012; Kan 2012; Kleemans & de Poot 2008; Molzahn, Ríos & Shirk 2012). Hoewel de kartels geen nieuw gegeven zijn, kwamen ze vanaf 2000 sterk ‘in the picture’ op internationaal vlak (Grillo 2011). De groeiende aandacht ontstond door een toename van extreem geweld – wat Grillo (2011: 5) omschrijft als Mexico’s “orgy of butchery” – en door een stijging in het aantal vrouwelijke narcotrafikanten (cf. 3.7 en 4).

3.2. Geweld in cijfers

De Mexicaanse overheid noteerde in twee jaar tijd meer dan een verdubbeling van het aantal drugsgerelateerde moorden: van 6.837 in 2008 tot 15.273 in 2010 (Williams 2012). In 2011 kwam die teller op om en bij de 16.400 te staan (Molzahn et al. 2012). Daarnaast zou de ‘war on drugs’¹ nu officieel reeds 53.000 slachtoffers gemaakt hebben als gevolg van het onderlinge kartelgeweld en hun strijd met de staat (Kan 2012; Nieto 2012). In tijden van officiële vrede vloeit in Mexico wel erg veel bloed. Het land kan aan de hand van hun officiële ‘homicide rate’ echter moeilijk als gewelddadig beschouwd worden.

---

¹ Bij de begrippen ‘karteloorlog’ en ‘war on drugs’ mag het woord oorlog niet opgevat worden in de strikte zin ervan. Ondanks alles hebben we in Mexico namelijk niet met een echte oorlog te maken, maar met een algemene context van vrede (cf. Kan 2012).

Mexico had in 2010 een gemiddeld moordcijfer van 18/100.000 (UNODC² 2011). Dit is behoorlijk laag ten opzichte van het totaal aantal inwoners: 112,3 miljoen in 2010 (INEGI³ 2012). Een moordcijfer van '18' is bovendien een onschuldige getal in vergelijking met andere Latijns-Amerikaanse landen zoals bijvoorbeeld Honduras (82/100.000), El Salvador (66/100.000) of Venezuela (49/100.000) (Molzahn et al. 2012; UNODC 2011). De discrepantie tussen het lage moordcijfer en het extreme geweld heeft volgens het UNODC (2011) te maken met de grote interne verschillen. Er zijn namelijk wezenlijke verschillen tussen de cijfers van bijvoorbeeld de hoofdstad Mexico City (met een moordcijfer tussen 5 en 15) en de cijfers van steden op de grens met de VS (waar het cijfer 60 en hoger is) (Molzahn et al. 2012; Nieto 2012; UNODC 2011).

In Mexico, for example, homicides are concentrated in a small number of states: Chihuahua, Sinaloa, Guerrero and Baja California, which account for some 11 per cent of the population but recorded 41 per cent of the country's total intentional homicides in 2010. Moreover, within those states there are further concentrations: two thirds of murders in Chihuahua State occurred in Ciudad Juarez, which is home to 40 per cent of the state population, while almost three quarters of murders recorded in Baja California took place in Tijuana, both of which are located close to the US border. (UNODC 2011: 50)

Op de grens met de VS bevinden zich een aantal steden met de hoogste moordcijfers ter wereld (Campbell & Hansen 2012; Langton 2011). Voor Ciudad Juárez zou dit cijfer momenteel zelfs 200/100.000 zijn (Kan 2012). In 2011 behoorden volgens een rapport van Molzahn et al. (2012) 19 steden in Mexico tot de 50 meest gewelddadige steden ter wereld. In bepaalde Mexicaanse steden is de situatie dus erger in vergelijking met steden als San Salvador en Caracas (Kan 2012).

3.3. Het kartelgeweld

3.3.1. Inleiding

Illegale markten kunnen – ondanks hun hypercompetitiviteit – in wezen beschouwd worden als 'vredevolle' markten (Flanigan 2012; Kan 2012). Weinig geweld is nu eenmaal interessanter voor de zaken, aangezien geweld de rentabiliteit vermindert. De huidige drugshandel in Mexico is echter allesbehalve een vredevolle markt en illustreert hoe illegale markten ook enorm gevoelig kunnen zijn voor het gebruik van geweld door de

---

² UNODC: United Nations Office on Drugs and Crime.

³ INEGI: Instituto Nacional de Estadística y Geografía (Nationaal Statistisch Agentschap).

verschillende actoren (cf. 3.3.2). In Mexico is er namelijk een soort ‘mosaic cartel war’ (Kan 2012) aan de gang, waarbij de kartels een complexe en bloedige strijd voeren, en dit zowel intern, onderling en tegenover de staat (cf. 3.6). Het kartelgeweld breidde zich de laatste jaren uit over het hele land en verschillende media waarschuwen voor het escalerende karakter ervan (Astorga & Shirk 2010; Grillo 2011). Hoewel de noordelijke grenssteden nog steeds het moorddadigst zijn, beperkt de karteloorlog zich vandaag niet meer tot de oorspronkelijke ‘drugshaarden’, zoals Sinaloa en Juárez (cf. 4.2), maar treft nu reeds verschillende staten in Mexico (Grillo 2011; Molzahn et al. 2012).

3.3.2. *Corpse messaging* als onderdeel van een rationele strategie

Het onderlinge geweld en de drugsgelateerde moorden zijn de laatste jaren exponentieel toegenomen. Opvallend is echter de manier waarop dit gebeurt. Heel wat moorden gebeuren namelijk aan de hand van wat men ‘corpse messaging’ noemt (Molzahn et al. 2012; Kan 2012). Dit leidt in bepaalde Mexicaanse steden dagelijks tot macabere taferelen. De wreedheid kent bovendien geen grenzen: onthoofdingen, verminkingen, lijken die als trofeeën opgehangen worden enz. (Astorga & Shirk 2010; Grillo 2011; Kan 2012; Langton 2011; Longmire & Longmire 2008; Molzahn et al. 2012; Vulliamy 2010). Vulliamy (2010) verwijst in zijn werk naar de banaliteit waarmee de lokale samenleving in Mexico deze ‘corpse messaging’ behandelt: “Er verzamelt zich een menigte, die zwijgend en niet verbaasd toekijkt” (Vulliamy 2010: 11). Geweld kan dus duidelijk aanvaardbaar worden voor de gewone mensen (cf. 2.1.2). De dood is in Mexico ondertussen ‘doodgewoon’ geworden (Grillo 2011; Voeten 2012; Vulliamy 2010; Williams 2012). Het ‘corpse messaging’ toont overigens aan dat het geweld niet enkel toegenomen is, maar ook veel wreder en angstaanjagender geworden is (Molzahn et al. 2012). Moord en geweld op zich is duidelijk niet genoeg, er moet telkens nog een symbolisch schepje bovenop gedaan worden. De onderlinge intimidatie en het bewijzen van hun mannelijkheid (cf. 2.2.2 en 3.5.2) wordt hierbij gekoppeld aan een soort van ‘rituele barbaarsheid’ en het is de bedoeling elkaar telkens te overtreffen (Voeten 2012). Volgens Williams (2012) zijn die bizarre vormen van geweld een ‘rationele en logische aanpak’ en maken ze onderdeel uit van een strategisch competitie model:

Many of the beheadings [...] and other grotesque actions such as disfiguring corpses or hanging them from bridges, can be understood as a rational part of a strategic competition designed to intimidate rivals. (Williams 2012: 266)

De kartelmoorden zijn bijgevolg geen ‘random killings’ en omvatten specifieke objectieven voor de kartelleden: “The choice of the victim, the method and the location were all calculated to make a statement. It all has meaning. It is like a language” (Williams 2012: 266). Hierbij kan duidelijk teruggekoppeld worden naar de centrale eigenschappen van geweld als ‘geen geïsoleerd gegeven’ en ‘nooit zinloos voor de geweldpleger’ (cf. 2.1.2). De uitingen van geweld kunnen nooit gereduceerd worden tot hun pure, irrationele fysieke vorm maar zullen steeds specifieke condities, settings en resultaten inhouden. Het gebruik van geweld is in een context van illegaliteit vaak gelinkt aan het feit dat disputen niet op een ‘legale’ manier opgelost kunnen worden en er dus overgeschakeld moet worden op andere (fysieke) manieren zoals geweld en intimidatie.

Because the drug trade is illegal, transactions and contracts are made outside the rule of law regulated by the state. Disputes between traffickers are therefore more likely to be settled by either the threat or actual use of force because their business lacks a legal framework. [...] Violence is a deterrent to would-be double-crossers, rivals, and informants. (Brophy 2008: 253)

Het gebruik van dergelijke ‘corpse messaging’ wordt door Meráz García verder ook verklaard aan de hand van de ‘social identity theory’ (cf. 2.2.2). Deze theorie gaat er namelijk van uit dat, hoe meer men zich na toetreding tot een kartel gaat associëren met de ‘in-group’, hoe bedreigender de ‘out-group’ (dit kan de ‘law enforcement’ zijn, maar ook een ander kartel) ervaren wordt. Wanneer deze bedreiging grotere proporties aanneemt, kan dit leiden tot een poging van een individu of groep om die in te perken. Dit legitimeert voor hen het gebruik van geweld ten opzichte van de ‘out-group’ (Meráz García 2006). “Additionally, according to social identity theory, when an in-group experiences disgust towards an out-group; these feelings may evoke extreme actions by the actions or characteristics of the group” (Meráz García 2006: 204). Dit vormt volgens Meráz García (2006) de verklaring waarom de kartelleden bereid zijn tot het gebruik van gruwelijk geweld zoals het ‘corpse messaging’.

3.4. Ontstaan & evolutie van het geweld

Criminele organisaties, zoals de Mexicaanse drugskartels, zijn geen nieuw gegeven van de 21^e eeuw. De Mexicaanse drugshandel ontstond namelijk reeds aan het begin van vorige eeuw (Astorga & Shirk 2010; Brophy 2008; Grillo 2011; Santamaría 2012). Mexico was aanvankelijk nog een “low-level supplier of drugs” (Astorga & Shirk 2010: 4), maar werd al snel een van de dominante spelers door het “balloon effect, in which changing market

dynamics and enforcement efforts displaced and redirected drug flows” (Astorga & Shirk 2010: 4). In de jaren '90 viseerde de VS de Colombiaans-Caraïbische smokkelroutes, waardoor de Colombianen gedwongen werden hun routes te verleggen; zo kwam Mexico in beeld (Astorga & Shirk 2010; Brophy 2008; Kan 2012; Molzahn et al. 2012). Na de afzwakking van de machtigste Colombiaanse kartels, traden de Mexicaanse kartels sterker op de voorgrond (Campbell 200). Astorga & Shirk (2010) zeggen daarover het volgende:

As U.S. interdiction efforts in the Gulf gained ground, the Colombians increasingly relied on Mexican smuggling networks to access the United States. Later, with the disintegration of Colombia's major DTOs [drug trafficking organizations] in the late 1980s and early 1990s, Mexican DTOs began to play a larger role in controlling smuggling routes into the United States. (Astorga & Shirk 2010: 5)

Hoewel de Mexicaanse kartels momenteel nog steeds een dominante positie binnen de Noord-Amerikaanse drugshandel bezitten (Campbell 2008; Campbell & Hansen 2012; Molzahn et al. 2012), zorgden verschillende factoren aan het eind van de 20^e eeuw en het begin van de 21^e eeuw ervoor dat de oorspronkelijke machtsverhoudingen verstoord raakten. De Mexicaanse drugskartels “suffered disruptions that altered the balance of power and contributed to fractionalization and infighting” (Astorga & Shirk 2010: 18). Deze ‘disruptions’ zijn erg complex, maar aangezien het geweld escaleerde over een bepaalde tijdsperiode zijn een drietal factoren te onderscheiden, die de aanzet gevormd hebben tot het huidige kartelgeweld: met name het ondertekenen van de NAFTA⁴ Vrijhandelszone, het machtsverlies van de PRI⁵ en de overwinning van Calderón.

(1) Een belangrijke oorzaak, die aan het eind van vorige eeuw terug te vinden is, is het ondertekenen van de NAFTA Vrijhandelszone (Astorga & Shirk 2010; Brophy 2008; Kan 2012). Deze Noord-Amerikaanse vrijhandels-overeenkomst was een handelsakkoord ingevoerd in 1994 door de VS, Canada en Mexico. Het akkoord creëerde “the world's largest trading block by removing tariffs on trade and investment among the three nations” (Kan 2012: 3). De bedoeling van het akkoord was de barrières met betrekking tot handel en investeringen op te heffen en door de ondertekening ervan verplichtten de leden zich o.a. tot het verlagen (of zelfs afschaffen) van de importtarieven (Nieto 2012). Als gevolg nam de handel tussen de landen sterk toe. Phil Jordan (DEA⁶) omschreef het NAFTA akkoord als en “deal made in narco-heaven” (Jordan aangehaald in Kan 2012: 3).

---

⁴ NAFTA: North American Free Trade Agreement.

⁵ PRI: Partido Revolucionario Institucional (Institutioneel Revolutionaire Partij).

⁶ DEA: Drug Enforcement Agency.

For Mexican drug cartels, the provisions of NAFTA came at an opportune time, when U.S. interdiction of Colombian cocaine in the Caribbean was increasingly taxing Colombian groups while the demand for methamphetamine in the United States skyrocketed. (Kan 2012: 4)

De NAFTA Vrijhandelszone had dus een effect op de illegale drugshandel: “The same factors that boosted legitimate economic activity in the NAFTA countries – the new global economy, in general – also benefited the ‘illicit economy’” (Astorga & Shirk 2010: 6). Ook Brophy (2008: 255) is het daarmee eens: “Opening borders to licit trade also opens them to exploitation by traffickers”. In een ‘grensloze’ wereld kunnen illegale, niet-statelijke actoren namelijk dezelfde financiële en fysieke infrastructuur en technologie van de globalisering gebruiken.

(2) Een verdere structurele aanzet voor het huidige kartelgeweld is volgens onderzoekers (o.a. Astorga & Shirk 2010; Kan 2012; Nieto 2012) te wijten aan het **machtsverlies van de PRI** op het einde van de 20^e eeuw. De PRI [Partido Revolucionario Institucional] was in Mexico het grootste deel van vorige eeuw aan de macht (McWilliams & Piotrowski 2009). Die periode kenmerkte zich door een soort “unwritten understanding” (Kan 2012: 4) tussen de overheid en ‘el narco’ – dit wordt in Mexico gebruikt als een collectieve omschrijving van alle narco’s (trafikanten, smokkelaars, dealers enz.) (Campbell & Hansen 2012; Grillo 2011). Die tijd in de Mexicaanse geschiedenis wordt ook wel omschreven als ‘the political-criminal nexus’ (Kan 2012) of als ‘the perfect dictatorship’ (Grillo 2011; Simser 2011). Hoewel de PRI in principe niet tolerant was ten opzichte van criminele activiteiten (Astorga & Shirk 2010), trad ze toch op als “a referee and market enforcer among various drug smuggling groups that lent relative stability to the trade in illicit narcotics” (Kan 2012: 4). Dit leidde tot een paradoxale situatie (Grillo 2011; Nieto 2012). Enerzijds vertrouwde de partij voor hun goede werking op corruptie, maar tegelijkertijd resulteerde dit in een relatief vreedzame periode zonder veel geweld; “thanks to the protection of the state, competition among Mexican DTOs [drug trafficking organizations] was significantly limited, with territories and markets often clearly demarcated” (Astorga & Shirk 2010: 9). Met de komst van de nieuwe politieke elite of de ‘technocrats’ in de jaren ’80 werd dit oorspronkelijke corruptiepatroon echter gewijzigd (Nieto 2012).

Major institutional changes in the Mexican coercive apparatus in the late 1980s, the rise of democratic pluralism, and the decentralization of power in the Mexican political system complicated the equation, and destabilized the equilibrium that had developed between state actors and organized crime. These shifts have produced a more complicated and inconsistent relationship between the Mexican state and the

transnational organized criminal networks that once enjoyed *carte blanche* in Mexico. As a result, DTOs became embroiled in a fierce fight to protect their *plazas*, or zones of control. (Astorga & Shirk 2010: 7)

De afbrokkeling van de oorspronkelijke ‘political-criminal nexus’ (Kan 2012) bracht een eerste fase van ‘infighting’ en competitie met zich mee. De jaren ’80 waren dan ook een belangrijke ‘turning point’ (Astorga & Shirk 2010; Nieto 2012) in de evolutie naar het huidige kartelgeweld.

Aan die politiek-criminele ‘nexus’ kwam in 2000 echter definitief een eind, wanneer Vicente Fox met zijn conservatieve PAN⁷ de verkiezingen won en zo “the PRI’s seventy-one-year monopoly on power” (McWilliams & Piotrowski 2009: 331; Grillo 2011; Langton 2011; Nieto 2012) doorbrak. Onder Fox werden een aantal politieke veranderingen – met het oog op democratische transitie – doorgevoerd en werd een eerste poging gedaan in de bestrijding van die ‘narcohorror’ (cf. 3.3.2) (Kan 2012; Simser 2011). “Nevertheless, the political changes transformed not only the Mexican Political system, but also the *modus operandi* of corruption and drug trafficking, as well as the expectations of Mexicans to the political system” (Nieto 2012: 27). De verhoogde aandacht voor de veelgebruikte smokkelroutes en de grensposten met de VS verplichtte een aantal kartels ertoe hun routes te verleggen (Kan 2012; Nieto 2012). Als gevolg nam de onderlinge concurrentie met andere kartels toe (cf. 3.6).

(3) De eigenlijke ‘trigger’ voor het huidige kartelgeweld was volgens Kan (2012) de op-een-naar-na overwinning van Felipe Calderón tijdens de presidentsverkiezing in 2006. Calderón won die verkiezingen met een marge van slechts 0,58 percent op PRD⁸-kandidaat López Obrador (Kan 2012). Na verschillende protesten van PRD aanhangers en beschuldigingen van verkiezingsfraude had de kersverse president duidelijk nood aan legitimiteit. Bijgevolg stuurde Calderón enkele dagen na zijn inhuldiging 6.500 militair personeel naar de meest gewelddadige Mexicaanse steden, officialiseerde een ‘zero tolerance’ beleid en verklaarde eind 2006 officieel de oorlog aan de kartels (Nieto 2012; Ravelo 2011). Volgens Aguilar & Castaneda was dit duidelijk een politieke beslissing: “The most important reason for the December 11, 2006, declaration of war was political: to achieve legitimacy supposedly lost at the ballot box” (Aguilar & Castaneda aangehaald in Kan 2012: 5). Calderón voerde vanaf het begin van zijn mandaat een intensief ‘zero

---

⁷ PAN: Partido Acción Nacional (Nationale Actiepartij).

⁸ PRD: Partido de la Revolución Democrática (Partij van de Democratische Revolutie).

tolerance' beleid ten aanzien van de activiteiten van de kartels en hun vermeende links met de politie, het gerecht en lokale politici. Het concept 'zero tolerance' verwijst naar een beleid waarin het kleinste vergrijp hard aangepakt en bestraft wordt. Er werd een actieve inspanning gedaan om de drugshandel in te perken en daarbij de meest machtige kartels te breken in kleinere en meer 'hanteerbare' stukken (Molzahn et al. 2012). In Mexico uitte dit beleid zich in een specifieke vorm van 'law enforcement' waarbij het leger uitgestuurd werd om de politie te versterken (Astorga & Shirk 2010; Campbell 2008; Campbell & Hansen 2012; Chepesiuk 2011; Kan 2012; Molzahn et al. 2012). Deze permanente aanwezigheid van het leger en de politie in de gevaarlijkste steden – zoals o.a. Ciudad Juárez en Tijuana – “has brought mixed results” (Astorga & Shirk 2010: 3). De aanpak was namelijk niet geheel zonder succes. In een aantal jaar tijd werd een record aantal hoeveelheden drugs en wapens onderschept en werden vele kopstukken van verschillende kartels opgepakt (Astorga & Shirk 2010; Molzahn et al. 2012). Daarnaast was er ook een algemene daling merkbaar met betrekking tot andere criminele activiteiten, zoals diefstal en verkrachting (INEGI 2012; Kan 2012; Molzahn et al. 2012). Een negatief gevolg was de echte explosie in drugsgerelateerde moorden (cf. 3.2 en 3.3.2). Hoewel het merendeel van het huidige geweld te wijten is aan de toegenomen competitie tussen de kartels, zijn die onderlinge conflicten enkel verergerd door de pogingen van de Mexicaanse staat om dit via het leger in te perken (Astorga & Shirk 2010; Campbell 2008; Molzahn et al. 2012). Door de harde aanpak van het leger en het hierdoor ontstane terrein- en inkomstenverlies raakten de oorspronkelijke machtsverhoudingen tussen de kartels verstoord (cf. 3.6). De kartels – die hun belangen uiteraard stevig verdedigen – werden hierdoor onderling gewelddadiger en traden bovendien hard op tegen het leger (Kan 2012). Naast kartelleden en overheidsofficieren werd hierdoor ook een nieuwe categorie slachtoffers gecreëerd. Waar de drugshandel tot in de jaren '80 van vorige eeuw een fenomeen was dat niet echt gevaar met zich meebracht voor de gewone burgerbevolking (Santamaría 2012), behoren nu steeds vaker 'onschuldige' burgers tot de slachtoffers (Grillo 2011; Molzahn et al. 2012). O.a. door “shoot-outs in public plazas” (Molzahn et al. 2012: 3) worden steeds vaker gewone burgers geraakt door 'rondvliegende kogels'. Daarnaast brengt de escalatie in het geweld tussen de kartels nu ook het leven van journalisten in gevaar (Astorga & Shirk 2010): “In Mexico, reporters who cover drug-war related stories are threatened or killed” (Brophy 2008: 254). Mexico behoorde in 2011 tot de top van landen – naast o.a. Libië en Syrië – met de meeste vermoorde journalisten: van vier in 2004 naar tien in 2010, met een gemiddelde van zeven journalisten per jaar (Langton 2011; Molzahn et al. 2012).

De strategie van Calderón om de kartels in kleine ‘hanteerbare’ stukken op te delen (cf. *supra*) werd o.a. door het Trans-Border Institute in San Diego in vraag gesteld, aangezien kleinere criminele organisaties net onstabiel zijn en een groter gevaar vormen voor de samenleving. Interne versplintering en conflicten tussen de deelgroeperingen brengen hierdoor in Mexico een shift teweeg van georganiseerde naar ‘ongeorganiseerde’ misdaad (Molzahn et al. 2012).

3.5. Verdere ‘drivers’

Naast de verschillende structurele oorzaken zijn er een aantal bijkomende factoren die het bestaan van de drugshandel en de extreemheid van het kartelgeweld voeden: “In Mexico there are a number of societal and cultural elements that make some drivers of violence unique. These macro-level drivers add an important contextual layer upon the corporate logic of the cartels’ actions” (Kan 2012: 32). Deze ‘macro-factoren’ zijn onder meer de ‘narco-cultuur’, de machismo competitie en wraakcycli en de nabijheid van wapens.

3.5.1. Narco-cultuur

In Mexico is er een soort ‘narco-cultuur’ (Campbell & Hansen 2012; Kan 2012) aanwezig die drugstrafiek en het daarbij horende geweld aanvaardbaar en zelfs bewonderenswaardig maken. Voor vele jonge mensen in Mexico is het namelijk ‘cool’ om een narco te zijn (Grillo 2011; Kan 2012). Deze bewondering voor de narco’s wordt mede gevoed door de populariteit van de ‘narcocorridos’ en ‘narconovelas’ (Campbell 2009; Campbell & Hansen 2012; Grillo 2011; Kan 2012; Langton 2011; Meráz García 2006; Molina 2012). De narcocorridos of ‘drug songs’ zijn liedjes waarin het leven en de bezigheden van kartelleden bezongen worden, en waarin dood, wraak en ander vormen van geweld verheerlijkt worden (Meráz García 2006).

Narco-corridos are Music ballads that celebrate the exploits of cartel members; the Music videos on YouTube and Facebook also extol their virtues. These bands are linked to particular cartels and gangs; members will often commission a song in commemoration of a fallen comrade to be played at his funeral. So meaningful are *narco-corridistas* to the cartels that they are often targeted by rivals; over ten were killed between 2007 and 2010. These are attacks on the morale of a rival cartel. (Kan 2012: 32-33)

De ‘narcocorridos’ kunnen bovendien beschouwd worden als een soort propaganda middel ten opzichte van buitenstaanders. Het fungeert volgens Meráz García (2006) als een middel

“to manipulate and to lure in young, socially marginal and economically dislocated members of the society” (Meráz García 2006: 206). Het gebruik van “tools that appeal emotions” (Meráz García 2006: 205) zoals de ‘narcocorridos’ is namelijk een erg succesvolle strategie en manier om leden te rekruteren. De thema’s waarover gezongen wordt (zoals bijvoorbeeld feesten, het bijwonen van paardenraces en het rijkelijk spenderen van geld) spreken de emoties aan van mensen die het economisch minder goed hebben (Meráz García 2006).

De ‘narconovelas’ zijn daarentegen populaire soaps op televisie over het leven van (fictieve) druglords. Dergelijke series krijgen, net als de ‘narcocorridos’ en ondanks hun succes, veel kritiek aangezien ze de pracht en praal van de drugshandel en de persoonlijke economische welvaart van de narco’s etaleren (Brophy 2008; Campbell 2009; Campbell & Hansen 2012; Grillo 2011). De hoofdrolspelers in die narco-soaps hebben bovendien de knapste vrouwen aan hun zijde (Lizárraga 2012a). De vrouwen in de ‘narconovelas’ bezitten echter weinig agency en fungeren eerder als ‘decoratie-object’. Ze zijn een prijs of trofee voor de narco’s en passen perfect in het plaatje van hun rijkdom, naast de dure kleren, auto’s en villa’s. Deze tentoonstelling van de pracht en praal creëert een zekere aantrekkingskracht voor buitenstaanders (cf. *supra*). Ook hier worden de individuele emoties van personen aangesproken en aangezien materiële goederen algemeen beschouwd worden als een symbool voor succes, trekt dergelijke rijkdom enorm aan (Meráz García 2006). Hierdoor ontstaat er binnen een samenleving druk op bepaalde groepen om ook materiële rijkdom te verzamelen (cf. 4.3.1). We hebben in dergelijke situatie te maken met een soort ‘crowd psychology’ (Lahai 2010). De groepsdruk binnen de organisaties zorgt er voor dat individuen bepaalde acties ondernemen, die ze anders op zichzelf nooit zouden uitvoeren (Lahai 2010). Ook hier kan opnieuw de link gelegd worden met de ‘social identity theory’ en het belang voor individuen van een degelijke sociale status en identiteit (cf. 2.2.2). Meráz García (2006) waarschuwt echter voor het gevaar van de narco-populariteit, aangezien dit de kartels toelaat “to grow large enough to pose a security threat to the communities and the societies in which they operate” (Meráz García 2006: 212).

3.5.2. Machismo competitie

De extreemheid en het unieke karakter van het Mexicaanse kartelgeweld (cf. 3.3.2) is daarnaast ook te wijten aan de machismo competitie (Campbell 2008; Kan 2012). Met het begrip ‘machismo’ wordt verwezen naar een uitgesproken patriarchale agressiviteit en een

algemeen mannelijk gedomineerd systeem (Iskra et al. 2002; Stevens 1994). In Mexico uit die diepgewortelde machismo-dimensie zich in een harde competitie tussen de (mannelijke) kartelleden en leidt in vele gevallen tot een cyclus van wraak en persoonlijke vergeldingen:

Attacks between cartels are often about settling scores and grudges. This sort of violence is more akin to blood feuds over honor. Machismo and family ties combined with violence often have led to a cycle of vengeance and reprisals that has proven difficult to stop. (Kan 2012: 33)

Wraak is duidelijk een belangrijke motivatie en legitimatie voor het geweld. Heel wat van het geweld in Mexico is hierdoor persoonlijk van aard en heeft weinig met de materiële winsten op zich te zien (Kan 2012). De verschillende onderlinge twisten tussen de kartels illustreren dit persoonlijke karakter, zoals bijvoorbeeld het antwoord van het Tijuana-kartel op een actie van de Zetas (cf. 3.6): “After the killing of the girlfriend of the Garcia faction’s leader, a killing spree against the opposing faction and members of Los Zetas was launched as reprisal” (Kan 2012: 37). Een ander voorbeeld is de persoonlijke strijd tussen het Juárezkartel en het Sinaloakartel (cf. 3.6). De vermoedelijke ‘trigger’ voor hun onderlinge geweld zou volgens Kan (2012) opnieuw een moord geweest zijn:

The personal nature of the violence between the Sinaloa and Juarez cartels can be traced back to 2004, when Vicente Carrillo Fuentes’s brother was killed allegedly by order of El Chapo, which precipitated the killing of El Chapo’s younger brother in prison. (Kan 2012: 42)

We hebben hierbij duidelijk te maken met een vicieuze cirkel van wraak en vergeldingen, waar op die manier geen eind aan komt.

3.5.3. Nabijheid van wapens

Een andere stimulans voor het extreme karakter van het geweld is de nabijheid van wapens (Brophy 2008; Molzahn et al. 2012; Nieto 2012; Kan 2012). Bepaalde auteurs (Kan 2012; Longmire & Longmire 2008) zijn er bovendien van overtuigd dat er momenteel een soort wapenwedloop aan de gang is tussen de verschillende kartels. De Mexicaanse overheid nam sinds 2006 reeds meer dan 86.000 wapens in beslag (Kan 2012). Heel wat van die wapens en munitie zijn nochtans legaal aangekocht in de VS, en dit vooral in de grensstaten Texas, California, Arizona en New Mexico. Amerikanen zonder strafblad worden volgens Kan (2012) door de kartels betaald om in hun plaats die wapens aan te kopen. In de Amerikaanse grensstaten zouden zo’n 6.600 ‘licensed dealers’ (Kan 2012)

aanwezig zijn waarvan de narco's gebruik kunnen maken. Andere wapens zoals “rocket-propelled grenades, mines, and high-caliber guns” (Kan 2012: 35) worden dan weer geïmporteerd vanuit Guatemala en El Salvador. De vele wapens die in het Mexicaanse drugsmilieu in omloop zijn, worden dagelijks gebruikt in gevechten met soldaten en politie, maar ook tegenover rivalen en verraders. Daarnaast gebeurt het wel eens dat ‘veiligheidspersoneel’ overloopt naar de kartels en zo ook hun wapens meebrengen (Kan 2012). Dergelijke wapens in de handen van een leek zijn gevaarlijk, “but when placed in the hands of the highly trained, who can operate as an integrated unit, violence becomes much deadlier” (Kan 2012: 35).

3.6. Mexico's grootste kartels

Als gevolg van de harde aanpak onder het PAN zijn de Mexicaanse drugskartels hun manier van werken gaan aanpassen. De ‘zero tolerance’ zorgde er bovendien voor dat enkel de sterkste spelers overbleven:

These barriers to entry have winnowed the trafficking business down to a handful of major players. [...] By 2006, drug traffickers coalesced into seven major cartels that now control 90 percent of illicit narcotics imports into the United States. These major players are the actors largely responsible for inflicting the ongoing and bloody violence upon Mexican society, defying many familiar terms and concepts associated with large-scale death at the hands of armed groups operating in the shadow of the state. (Kan 2012: 6)

Dit deel omvat een beknopt overzicht van die belangrijkste spelers op de Mexicaanse drugsmarkt. Er zijn heel wat kleinere organisaties, maar in de literatuur (o.a. Astorga & Shirk 2010; Campbell 2008, 2009; Campbell & Hansen 2012; Flanigan 2012; Kan 2012; Molzahn et al. 2012; Simser 2011) worden een zevental grote kartels onderscheiden: het Tijuanakartel, Sinaloakartel, Golfkartel, Los Zetas, de Beltrán-Leyva organisatie, het Juárezkartel en La Familia Michoacana. Het feit dat er zoveel grote spelers zijn, verklaart ook waarom ze hun tactieken hebben moeten verbeteren en bijgevolg – op een paar uitzonderingen na – door de jaren heen enkel sterker geworden zijn (Kan 2012; Molzahn et al. 2012). Het is in het volgende overzicht van de meest prominente Mexicaanse drugskartels niet mogelijk om van elk kartel de volledige geschiedenis in detail te bespreken. Desalniettemin is het noodzakelijk een beknopte voorstelling te geven en daarbij de opvallendste kenmerken en eigenschappen te vermelden.

(1) Het **Tijuanakartel** of ‘the Arellano-Félix Organisation’ (Astorga & Shirk 2010; Kan 2012; Molzahn et al. 2012): Kartels worden zo goed als altijd vernoemd naar de plaats van oorsprong of naar hun oprichters. Het Tijuanakartel komt bijgevolg uit Tijuana, een stad in de Mexicaanse staat ‘Baja California’, op de grens met de VS. Dit kartel was ooit Mexico’s machtigste kartel en reeds voor 2006 extreem gewelddadig (Astorga & Shirk 2010; Kan 2012). Het Tijuanakartel smokkelt vooral marihuana, maar ook cocaïne, heroïne en methamfetamine (ook wel gekend als ‘crystal meth’). Daarnaast behoren ook mensensmokkel, huurmoord, kidnapping en autodiefstal tot hun criminele activiteiten (Kan 2012). Het kartel kenmerkt zich momenteel door een interne versplintering. Heel wat van het geweld in Tijuana kan verklaard worden als gevolg van die interne onderlinge strijd (Astorga & Shirk 2010; Kan 2012). De macht van het kartel brokkelde de laatste jaren steeds verder af door een reeks arrestaties en confrontaties met het leger (Astorga & Shirk 2010; Simser 2011). Hun dominante plaats zou nu ingenomen zijn door het Sinaloakartel (Grillo 2011; Kan 2012; Molzahn et al. 2012).

(2) Het **Sinaloakartel**, ook gekend als ‘the Pacific Cartel’ of ‘the Guzman-Loera Cartel’: Het Sinaloakartel heeft haar hoofdkwartier in Culiacán, de hoofdstad van de deelstaat Sinaloa aan de Westkust. Het werd opgericht in de jaren ’80 en geleid door Joaquin ‘El Chapo’ Guzman (Astorga & Shirk 2010). ‘El Chapo’ is een meester in het gebruik van de techniek *plata o plomo* [zilver of lood] en kon door omkoperij reeds verschillende arrestaties ontlopen of zelfs ontsnappen uit de gevangenis. Dit gebeurde bijvoorbeeld in 2001 nadat de elektronische deuren in de gevangenis plots opengingen (Brophy 2008; Kan 2012). Het Sinaloakartel was oorspronkelijk een ‘Federatie’ van verschillende kleinere drugsorganisaties (Astorga & Shirk 2010; Grillo 2011). In 2008 kwam het door interne problemen tot een split waarbij o.a. de Beltrán-Leyva organisatie (cf. *infra*) zich afscheurde (Astorga & Shirk 2010; Kan 2012). Het Sinaloakartel is momenteel Mexico’s grootste kartel en controleert een groot deel van de grens tussen de VS en Mexico. Het kartel voert om dat stuk al jaren strijd met het Golfkartel (Brophy 2008; Molzahn et al. 2012; Simser 2011).

(3) Het **Golfkartel**:

Dit kartel dankt zijn naam aan de Golf van Mexico en heeft haar hoofdkwartier in Matamoros, in de deelstaat Tamaulipas (Astorga & Shirk 2010; Kan 2012). Het Golfkartel zou verantwoordelijk zijn voor de toename van het geweld tot ongeziene proporties nadat

ze aan het eind van de jaren '90 voormalige leden van de Mexicaanse 'Special Forces' binnenbrachten als bodyguards en huurmoordenaars (Astorga & Shirk 2010; Brophy 2008; Kan 2012). Deze leden van de 'special forces' staan vandaag de dag bekend als Los Zetas (cf. *infra*). De rekrutering van Los Zetas door het Golfkartel illustreert enerzijds het belang van bescherming ten opzichte van rivaliserende kartels, maar anderzijds ook het eigen verlangen om hun gebied uit te breiden ten koste van anderen (Brophy 2008; Kan 2012). Een groot deel van hun macht heeft het Golfkartel bijgevolg te danken aan Los Zetas, aangezien die huurlingen hen toelieten grote hoeveelheden drugs tot in de VS te smokkelen, zonder lastig gevallen te worden door rivalen of allerlei wethandhavende instanties (Kan 2012; Simser 2011). Na verschillende interne strubbelingen distantieerde het Golfkartel zich van Los Zetas (Molzahn et al. 2012). Daarna zorgde de "relentless pressure from the Zetas and the Sinaloa cartel" (Kan 2012: 39) er voor dat de oorspronkelijke macht van het Golfkartel tegen 2010 grotendeels afgenomen was.

(4) **Los Zetas:**

'Los Zetas' (meervoud van de letter *z* in het Spaans) zijn vernoemd naar de radio code 'Z1' van hun leider Arturo Guzmán Decena (Kan 2012), en maakten oorspronkelijk deel uit van het Golfkartel (cf. *supra*). De leden van Los Zetas werden door het Golfkartel gerekruteerd uit een elitebataljon van de 'Grupo Aeromovil de Fuerzas Especiales' (GAFES) van de Mexicaanse staat (Astorga & Shirk 2010; Brophy 2008; Kan 2012; Molzahn et al. 2012). Het is bijgevolg belangrijk te benadrukken dat de Zetas in hun beginfase werkten in dienst van een ander kartel (Brophy 2008; Kan 2012).

When they were part of the Gulf cartel, Los Zetas collected debts, secured new drug trafficking routes at the expense of other cartels, discouraged defections from other parts of the cartel organization, and tracked down particularly 'worrisome' rival cartel and gang leaders all over Mexico and Central America. (Kan 2012: 46)

De Zetas fungeerden oorspronkelijk als een soort paramilitaire tak van het Golfkartel (Brophy 2008; Flanigan 2012; Grillo 2011). Als gevolg van de harde aanpak onder het PAN zagen ook Los Zetas hun inkomsten dalen. De onderlinge onenigheid leidde uiteindelijk tot een definitieve split met het Golf kartel, waarna de Zetas ook hun eigen drugstrafiek en smokkelroutes opzetten (Brophy 2008; Molzahn et al. 2012). Hoewel ze momenteel opereren als een apart drugskartel, bieden ze nog steeds hun diensten als 'enforcers' aan andere kartels te koop aan. Daarnaast hebben ze hun illegale activiteiten uitgebreid met kidnapping, afpersing en verschillende vormen van diefstal, zoals het stelen

van olie uit pijpleidingen (Brophy 2008; Molzahn et al. 2012). De komst van Los Zetas op de Mexicaanse drugsmarkt had een aantal gevolgen. Ze waren o.a. het eerste kartel dat gebruik maakte van een militair arsenaal, “making the jump from the standard AK-47 to shoulder-fired missiles, armor-piercing ammunition, fragmentation grenades, heavy machine guns and even improvised explosive devices” (Kan 2012: 46). Dit materiaal was ofwel gestolen van het Mexicaanse leger of gekocht op de zwarte markt, ofwel legaal aangekocht in de VS en daarna het land binnengesmokkeld (cf. 3.5.3). De combinatie van extreem ‘vuurgeweld’ met hun militaire achtergrond, zorgde ervoor dat de Zetas zich al snel ontpopten tot een van de meest technologisch geavanceerde kartels (Brophy 2008; Chepesiuk 2011; Kan 2012). Daarnaast is dit kartel heel bedreven in het voeren van “information warfare” (Kan 2012: 46), waarbij informatietechnologie aangewend wordt voor competitieve voordelen. Deze verschillende factoren dragen uiteraard opnieuw bij tot het extreme karakter van het huidige geweld.

(5) De **Beltrán-Leyva Organisation**:

De Beltrán-Leyva organisatie behoorde oorspronkelijk tot de Sinaloa Federatie (cf. *supra*). Binnen het Sinaloakartel was deze organisatie oorspronkelijk verantwoordelijk voor “transporting drugs, bribing officials, and laundering money for the Federation” (Kan 2012: 41). Nadat er zich lucratievere mogelijkheden voordeden en het Beltrán-Leyva kartel er bijgevolg meer voordeel bij had op zichzelf te beginnen, scheurde het zich in 2008 af van Sinaloa (Astorga & Shirk 2010). De Beltrán-Leyva organisatie is een kartel dat voornamelijk bestaat uit familieleden, dit om de loyaliteit en interne veiligheid te verzekeren (Kan 2012). Desondanks heeft het kartel momenteel toch te maken met interne verdeeldheid, en dit vooral door de druk van de Mexicaanse overheid en rivaliserende kartels. De ‘gaten’ in de rangen binnen het kartel – en in het bijzonder als gevolg van de dood van leider Arturo Beltrán Leyva in 2009 – zorgden voor verschillende interne confrontaties en gevechten over het leiderschap en de controle over het kartel (Molzahn et al. 2012). Dit leidde opnieuw tot een toename van het geweld in het Zuidwesten en midden van Mexico (Kan 2012). Er wordt aangenomen dat de Beltrán-Leyva organisatie een van beste ‘intelligence capabilities’ van alle kartels heeft, “with sources placed in high positions within the Mexican government. This was evident when the group killed the family of the Mexican marine who shot and killed Arturo Beltrán Leyva” (Kan 2012: 41; Grillo 2011).

(6) **Juárezkartel**, ook gekend als ‘the Vincent Carrillo Fuentes Organisation’:

Het Juárezkartel, afkomstig uit Ciudad Juárez, zou volgens Kan (2012) verantwoordelijk zijn voor “some of the most high-profile attacks” (Kan 2012: 42) binnen die complexe karteloorlog. Daarnaast waren zij ook de eersten in de Mexicaanse geschiedenis die gebruik maakten van de autobom (Grillo 2011). Het kartel voert al jaren strijd met het Sinaloakartel voor “territorial control” (Simser 2011: 271) en om persoonlijke redenen (Kan 2012). Deze strijd uitte zich in de verschillende persoonlijke vergeldingen (cf. 3.5.2). De toenemende macht van zowel het Sinaloakartel als Los Zetas maakt het voor het Juárezkartel vaak moeilijk om hun positie te behouden. Bovendien illustreren de verschillende daden van het Juárezkartel hoe gewelddadig kartels kunnen worden in een poging hun inkomsten veilig te stellen (Campbell 2008; Kan 2012). Om meer geld te verdienen zijn ze daarnaast overgeschakeld op andere activiteiten waaronder kidnapping voor losgeld, mensensmokkel, prostitutie en afpersing (Campbell 2008; Kan 2012). Verder kenmerkt het Juárezkartel zich door een problematische relatie met het leger en de overheid. Dit kartel is namelijk diegene die “the most confrontational stance against the Mexican and U.S. governments” (Kan 2012: 42) aanneemt.

In the first half of 2010, it appeared that the Juarez cartel may have lost the battle against the Sinaloa cartel, but it continues to strike against Mexican security forces that it believes are siding with its rival. (Kan 2012: 42)

Verschillende leden van het Juárezkartel zijn er namelijk van overtuigd dat het Mexicaanse leger samenspannt met het Sinaloakartel tegen hen (Grillo 2011; Kan 2012). Hierdoor komt het vaak tot extreem harde confrontaties tussen het leger en de leden van het Juárezkartel.

(7) **La Familia Michoacana:**

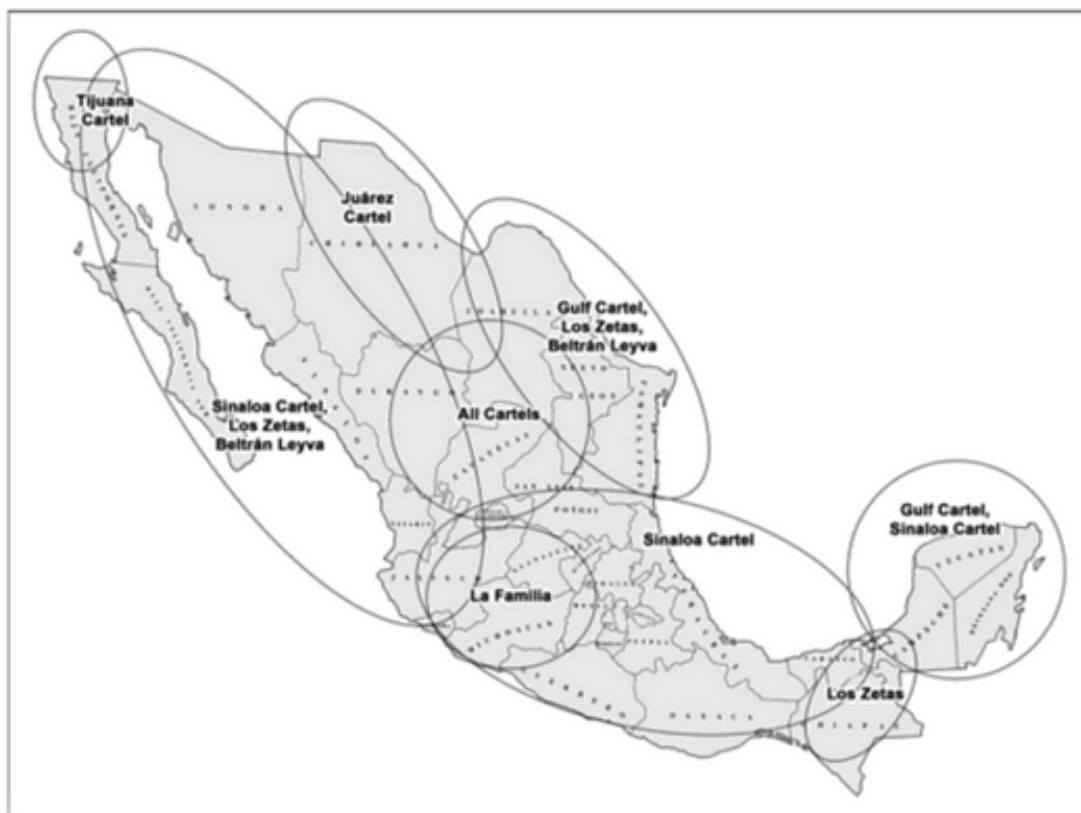
Dit drugskartel uit de staat Michoacán zou zich in de jaren '90 bij het Golfkartel aangesloten hebben en daar samen met Los Zetas getraind zijn. Later kwam het echter tot een afscheuring. Hoewel hun eigenlijke oorsprong niet helemaal duidelijk is, werd de groep in 2006 duidelijk op de kaart gezet als het kartel “that began mass beheadings” (Kan 2012: 44). Het kartel werd opgericht en geleid door Nazario Moreno ‘el más loco’ González en staat bekend om haar religieuze karakter. ‘La Familia’ wordt hierdoor vaak bestempeld als een sekte (Grillo 2011). Kan (2012) zegt daarover het volgende:

Unlike other cartels, it is an example of a group that seeks to more actively co-opt the state and civil society through a muscular form of evangelical Christianity. By using religion, it generated not only internal cohesion among its members but a type of soft power that appealed more broadly to other aspects of society, making LFM [La

Familia Michoacana] appear as something other than a criminal enterprise. (Kan 2012: 44)

Ondanks dit ‘religieuze’ aspect kenmerkt het kartel zich door een extreem gewelddadig karakter, waarbij de leden overtuigd zijn van een soort ‘goddelijke rechtvaardiging’ voor hun daden. Het extreme geweld worden m.a.w. gerechtvaardigd door hun religiositeit (Kan 2012). ‘La Familia’ is volgens Kan (2012) dan ook het enige kartel waarbij een zekere vorm van ideologie te bespeuren valt. De groepssamenhang en succesvolle rekruteringen waren vooral te danken aan het charisma van de leider Moreno González. Toen Moreno in 2010 echter na een vuurgevecht met de politie om het leven kwam, ontstond er binnen het kartel een tweestrijd om het leiderschap (Molzahn et al. 2012). Deze strijd leidde tot een onderlinge split, waarna de groep in 2011 hervormd werd onder de naam ‘Los Caballeros Templarios’ (The Knights Templar). Desalniettemin hanteert ook LCT⁹ een gelijkaardige religieuze aanpak als zijn voorganger La Familia (Kan 2012; Molzahn et al. 2012).

De onderstaande kaart (naar Kan 2012) verschaft een overzicht van de zeven grootste Mexicaanse kartels en hun regio’s van invloed, operatie en onderlinge rivaliteit:

MAP 1 Courtesy of the U.S. Army War College; used with permission.

⁹ LCT: Los Caballeros Templarios (The Knights Templar).

Het is hierbij belangrijk te benadrukken dat deze geografische situering bij benadering is en er bovendien geen ‘echte grenzen’ zijn tussen de kartels. Aangezien die Mexicaanse kartels in een “murky underworld” (Simser 2011: 271; Campbell 2008) opereren, is het vaak moeilijk uit te maken wat er allemaal precies aan de hand is (Grillo 2011; Simser 2011). Daarnaast hebben we te maken met complexe onderlinge relaties en dynamische verhoudingen tussen de verschillende kartels. De verhoudingen zijn m.a.w. allesbehalve statisch en constant in verandering (Astorga & Shirk 2010; Brophy 2008; Campbell 2008; Flanigan 2012; Grillo 2011; Kan 2012; Molzahn et al. 2012; Nieto 2012; Simser 2011). Door de jaren heen hebben er zich verschillende verschuivingen voorgedaan: er werden allianties aangegaan die later opnieuw verbroken werden, waarbij oorspronkelijke bondgenoten veranderen in aartsvijanden; of onderlinge onenigheid leidde tot een versplintering en afscheuring binnen een kartel (cf. *supra*).

Bovendien is er altijd al een zekere competitie geweest tussen de kartels over lucratieve smokkelroutes (Astorga & Shirk 2010; Molzahn et al. 2012). Deze ‘natuurlijke concurrentie’ is de laatste jaren echter veel intensiever geworden en werd door de harde PAN aanpak sinds 2000 enkel nog versterkt (cf. 3.4). Doordat bepaalde delen van Mexico door het leger en de politie geïsoleerd werden, moesten een aantal kartels noodgedwongen hun activiteiten, territorium en routes verleggen. Daar kwamen ze uiteraard in aanraking met andere kartels die hun eigen belangen keihard blijven verdedigen. Dit leidde tot het escalerende kartelgeweld en uitte zich in gruwelijke vergeldingen en afrekeningen tussen leden van de kartels (cf. 3.3.2). Naast die onderlinge concurrentie zijn het echter vooral de interne gevechten binnen kartels die de oorzaak vormen voor het toegenomen geweld in de verschillende regio’s.

3.7. Opkomst van vrouwen

Waar vroeger vooral aangenomen werd dat vrouwen een algemene ‘voice of reason’ tegen geweld waren en het gegeven ‘vrouw zijn’ geassocieerd werd met vrede en passiviteit (cf. 2.2.2), bewijst de Mexicaanse karteloorlog eerder het tegenovergestelde. De drugshandel in Mexico is geen exclusief mannelijk domein en de opkomst van vrouwen binnen de kartels heeft er bovendien allesbehalve voor gezorgd dat het geweld is afgenomen (Kan 2012). Toch is er over de vrouwelijke betrokkenheid in die karteloorlog nog steeds zeer weinig geschreven (Anderson 2005; Campbell 2008; Chepesiuk 2011; Santamaría 2012). De opkomst van vrouwen is nochtans een erg belangrijke factor die er op termijn voor kan

zorgen dat de aard van de karteloorlog zal veranderen (cf. 4.7), en die bijgevolg niet over het hoofd mag gezien worden. Hoewel gewapende groepen in Mexico nog steeds voornamelijk mannelijk gedomineerd zijn, zijn er de laatste jaren meer en meer vrouwen toegetreden tot zowel formele gewapende groepen (zoals het leger) als informele gewapende groepen (de kartels). En hoewel het nog steeds de mannen zijn die zich in autoritaire posities bevinden, treden nu ook veel vaker invloedrijke vrouwen op de voorgrond, en dit in verschillende domeinen (in de politiek, maar ook in de georganiseerde misdaad). Een aantal Mexicaanse narca's zijn namelijk binnen hun kartel opgeklimmen tot *jefa* of chef. Desondanks blijft er een tekort aan erkenning van die actieve rol van vrouwen en maakt o.a. de Mexicaanse overheid zich schuldig aan een aanpak in hun 'war on drugs' die in wezen 'gender blind' is (Campbell 2008; Felices-Luna 2007; Kan 2012; Moser & Clark 2001; Santamaría 2012) (cf. 4.3.2). Aangezien deze gegevens de focus van dit werk vormen, wordt daar in het volgende hoofdstuk dieper op in gegaan.

4. De Mexicaanse *narcas*

4.1. Inleiding

De Mexicaanse vrouwen voeren reeds langer strijd voor een verbetering van hun sociale situatie. Na de Mexicaanse revolutie – ook wel gekend als de Revolutie van 1910 – en met het in voege treden van de Mexicaanse Constitutie (1917) werden specifieke rechten voor vrouwen gegarandeerd (Iskra et al. 2002; Nieto 2012; Soto 1990; Vasquez 1994). Recentere hervormingen in Mexico hebben de toegang tot educatie verhoogd en een aantal basis arbeidsrechten, zoals zwangerschapsverlof, gelijk loon enz. voorzien (Campbell 2008; Vasquez 1994). Die verschillende hervormingen zouden bijgedragen hebben tot de opkomst van vrouwen op verschillende vlakken (Campbell 2008; Vasquez 1994). De toename was bovendien niet enkel te zien binnen legale gewapende groepen, zoals het leger, maar ook in de criminaliteit en in niet-legale organisaties, zoals drugskartels (Cockburn 1999; Campbell 2008; Santamaría 2012).

In dit hoofdstuk wordt heel specifiek de groeiende actieve betrokkenheid van vrouwen in de Mexicaanse drugskartels onder de loep genomen. Daarbij wordt gekeken naar de verschillende functies en posities die ze innemen (gaande van het laagste tot hoogste niveau, waarbij een aantal vrouwen opgeklommen zijn tot belangrijke autoriteitssposities), naar de verschillende oorzaken die hiertoe geleid hebben, naar wat het effect van het kartelgeweld is op hen en de mogelijke emancipatie, ‘empowerment’ en ‘agency’ die deze betrokkenheid met zich meebrengt. De karteloorlog heeft namelijk een impact op de onderlinge gender-relaties en de socio-economische positie van de Mexicaanse vrouwen.

De toename in het aantal Mexicaanse vrouwen binnen de kartels en het fenomeen van vrouwelijke *narcas* aan de misdaadtop is echter een recent studieobject (cf. 2.2.3), waar vooral de laatste vijf jaar meer aandacht voor kwam binnen de literatuur met betrekking tot gender en geweld (Campbell 2008; Molina 2012). De literatuur is momenteel dan ook nog beperkt. O.a. Santamaría (2012), een onderzoeker en professor aan de universiteit van Sinaloa, verrichte hiernaar onderzoek en coördineerde een boek over de algemene stijgende participatie van vrouwen binnen de kartels. Ook antropologische studies over vrouwen in de drugstrafiek zijn – mede dankzij het gevaar dat dergelijk onderzoek met zich mee brengt – erg beperkt (Campbell 2008, 2009; Whitehead 2004). Naast Anderson (2005) was Howard Campbell een van de antropologen die specifiek onderzoek verrichte

naar de persoonlijke motivaties van trafikanten en naar de impact van de drugshandel op de agency en empowerment van vrouwelijke narca's (cf. 4.4 en 4.5).

4.2. *Machisma* in opmars

Hoewel er over dit fenomeen nog niet zoveel geschreven is (cf. 4.1), zijn de weinige auteurs (o.a. Campbell 2008; Chepesiuk 2011; Grillo 2012; Santamaría 2012) het over een ding eens: meer en meer Mexicaanse vrouwen treden vandaag de dag toe tot een traditioneel mannelijke wereld. Deze trend werd een aantal jaar geleden, onder meer in de media, opgemerkt door het jaarlijks stijgende aantal vrouwelijke gedetineerden in de gevangnissen (Kan 2012; Lizárraga 2012b). Het aantal vrouwen dat opgepakt werd en vast zit voor drugsgerelateerde feiten (zoals drugs- en wapensmokkel) is namelijk sinds 2007 extreem toegenomen. Het 'National Women's Institute' rapporteerde van 2007 tot 2010 een toename van 400% in het aantal vrouwelijke gevangenen (Lizárraga 2012b; Santamaría 2012). De verschillende arrestaties illustreren volgens Grillo (2010, 2011) hoe een nieuwe generatie Mexicanen meegezogen wordt in de drugshandel en 'war on drugs' van het land. Hoewel de "female crime and violence rates" (Cunningham et al. 2008: 142) in vergelijking met die van de mannen nog steeds lager liggen, blijken traditionele opvattingen met betrekking tot gender, geweld en criminaliteit niet te kloppen (cf. 2.2.2). Van vrouwen in georganiseerde misdaad zou bovendien aangenomen worden dat ze geen agency bezitten (Campbell 2008; Lahai 2010; Moser & Clark 2001). De Mexicaanse narca's worden hierdoor volgens Campbell (2008) te vaak collectief beschouwd als 'powerless' slachtoffers. Vrouwelijke betrokkenheid werd vroeger erg stereotyp behandeld (cf. 2.2.2) en gelinkt aan 'vrede' en een afname van het geweld: "they are always 'positive' social actors supporting violence-reduction and peace" (Moser & Clark 2001: 8). Deze vooroordelen zorgen volgens Campbell (2008) voor een verkeerde beeldvorming ten opzichte van gender en geweld en een vertekend beeld van de realiteit (cf. 2.2.3). We kunnen hun participatie bijgevolg niet linken aan een afname van het geweld, aangezien we in Mexico tegelijkertijd met een grote opkomst van vrouwen en een escalatie van het geweld te maken hebben (Chepesiuk 2011; Kan 2012). De Mexicaanse vrouwen schuwen het kartelgeweld duidelijk niet.

Women have proven to be just as ruthless as their male counterparts and in some cases were more so in order for them to prove themselves to male superiors and subordinates as being worthy of their positions. (Kan 2012: 34)

Het gebruik van geweld en intimidatie is volgens Campbell (2008) een manier om enerzijds emancipatie, onafhankelijkheid en macht te verwerven (cf. 4.4 en 4.5), maar tegelijkertijd ook om dezelfde ‘rechten’ als mannen te krijgen binnen de kartels (cf. citaat Kan 2012). Dit heeft natuurlijk te maken met het feit dat de Mexicaanse drugshandel – ondanks de sterke opkomst van vrouwen – nog steeds een echte machowereld is (cf. 3.5.2). Vrouwen moeten dus wel hard uit de hoek durven komen om zich te bewijzen tegenover de mannen (Santamaría 2012; Vasquez 1994). Bovendien is het geweld vandaag de dag een wezenlijk onderdeel geworden van de strategie van de kartels (cf. 3.3.2): “Inevitably, a drug trafficking lifestyle produces violence, stress and anxiety” (Campbell 2008: 237). Dit geweld wordt door de narca’s aanvaard als een onvermijdelijk gegeven. Als ze tot de ‘in-group’ willen behoren (cf. 2.2.1 en 3.3.2), kunnen ze het zich dan ook niet permitteren om ‘ethisch correct’ te zijn. De Mexicaanse narca’s zijn duidelijk niet onschuldiger dan hun mannelijke collega’s, hoewel Molina (2012) en Santamaría (2012) aangeven dat de vrouwen die ze interviewden nog steeds minder geneigd waren tot extreem geweld (cf. 3.3.2) dan de mannelijke narco’s en ze dus veel selectiever te werk gingen in hun gebruik en aanwending ervan (cf. 4.7).

Campbell (2008) en Molina (2012) merken op dat, hoewel actieve participatie van vrouwen in de drugshandel in de jaren ’60 en ’70 van vorige eeuw eerder ondenkbaar was – laat staan het veroveren van een status als *jefa* binnen het kartel (cf. 4.6) –, dit fenomeen toch niet volledig ‘nieuw’ is. Het is namelijk niet zo dat de Mexicaanse vrouwen vroeger propere handen hadden. Dit wordt duidelijker aan de hand van een historische situering van hun vroegere betrokkenheid binnen de drugshandel.

De toename van het aantal vrouwen kan beschouwd worden als het gevolg van een algemene boom in de drugshandel in de jaren ’80 (Campbell 2008; Chepesiuk 2011) (cf. 3.4). Daarnaast is volgens Santamaría (2012) de huidige vrouwelijke betrokkenheid een soort natuurlijk en onvermijdelijk resultaat van een lange traditie in Mexico waarin productie en commercialisering van verdovende middelen veranderde tot een levensstijl, dit eerst in de rurale gebieden en later ook in de steden. In Sinaloa en Ciudad Juárez is drugshandel enerzijds een strafbare activiteit met een diepe impact op economisch en politiek vlak, maar tegelijkertijd ook een sociaal gegeven met complexe culturele wortels (Campbell 2008; Grillo 2011; Santamaría 2012). Vooral in Ciudad Juárez is die narco-economie zodanig uitgebreid dat het een normaal onderdeel van het dagelijkse leven geworden is. Voor heel wat mensen die langs de grens met de VS leven is het een soort

‘modus vivendi’. Zo sterk zelfs dat een douane-inspecteur er ooit naar verwees als “cultuur van de grens” (Santamaría 2012: 29). De drugshandel geniet in verschillende delen van het land – langs de grens en kusten – als het ware een sociale en culturele legitimatie (Molzahn et al. 2012). Sinaloa is bovendien de ‘wieg’ van de Mexicaanse drugscultuur (Campbell 2009; Grillo 2011; Santamaría 2012). Dit is vooral te merken als je kijkt naar het ontstaan van de productie en verbruik van opium in de jaren ’20 van vorige eeuw. In verschillende staten zijn reeds meerdere generaties in de drugshandel actief, waarbij ook veel vrouwen deel uitmaken van die narco-traditie (Santamaría 2012). De vrouwelijke betrokkenheid in Mexicaanse drugshandel is niet volledig ‘nieuw’, in die zin dat er wel degelijk reeds in de vorige eeuw al vrouwen in de drugshandel actief waren. Een participatie die dan vanaf de jaren ’80 duidelijk sterker werd (Campbell 2008). De betrokkenheid was echter oorspronkelijk op een andere manier, waarbij vrouwen vooral instonden voor het zaaien en de cultivatie, van o.a. klaprozen waaruit opium gewonnen wordt (Grillo 2011; Lizárraga 2012a; Santamaría 2012). Later kwam het tot een evolutie waarbij de kartels steeds vaker vrouwen inschakelden bij de eigenlijke trafiek, oorspronkelijk nog als ‘mules’, maar al snel evolueerde die betrokkenheid en vervulden vrouwen verschillende functies (cf. 4.4). Vooral Los Zetas (cf. 3.6) bewijzen momenteel heel innovatief te zijn in hun criminele activiteiten en in het incorporeren van vrouwen. Er zou binnen dat kartel zelfs een aparte sectie opgericht zijn, onder de naam ‘Las Panteras’, waarin specifiek vrouwen (door vrouwelijke *comandantes*) getraind worden (Santamaría 2012). Naast jonge mannen rekruteren de Zetas nu dus steeds vaker jonge vrouwen – tot zelfs minderjarigen – gaande van 14 tot 21 jaar. Verschillende onder hen werken voor de Zetas als *sicarias* [huurmoordenaars], waarmee nu effectief alle mogelijke rollen in de drugshandel ook door vrouwen uitgevoerd worden (cf. 4.4) (Santamaría 2012). De vrouwen in kwestie zetten hierdoor natuurlijk ook hun eigen leven op het spel en het is dus niet verwonderlijk dat de berichtgeving over de slachtoffers nu ook steeds vaker vrouwelijke slachtoffers vermeldt.

4.3. Oorzaken

Kartels opereren vooral vanuit een economisch standpunt, met name het verwerven van inkomsten, maar ook vanuit een sociale motivatie, waarbij status en opwaartse sociale mobiliteit nagestreefd wordt (cf. 3.1). Het toetreden tot een drugskartel gebeurt niet zomaar en zal altijd onderdeel uitmaken van dieperliggende structurele en persoonlijke oorzaken (Grillo 2011). Dit deel biedt een overzicht van de verschillende push en pull-factoren die

ertoe leiden dat vrouwen lid worden van een gewelddadig kartel. Naast de economische en sociale factor (cf. 4.3.1), komen ook een aantal andere oorzaken (specifiek voor de Mexicaanse situatie) aan bod (cf. 4.3.2). De verschillende factoren zijn bovendien ook ‘interrelated’ of onderling verbonden en beïnvloeden elkaar (Iskra et al. 2002).

4.3.1. Economische en sociale factor

De eigenlijke reden waarom Mexicaanse vrouwen in de drugshandel gezogen of geduwd worden is volgens Campbell (2008) niet altijd volledig duidelijk, hoewel hun betrokkenheid ook vaak te maken heeft met het vergroten van de eigen mogelijkheden of sociale mobiliteit: “Women, like men, sell drugs for various reasons, especially economic need, although female drug-selling is also connected with women’s efforts to seek independence” (Campbell 2008: 248). De motivatie is volgens Campbell (2008) bijgevolg te herleiden tot twee cruciale factoren: ‘liberation’ en ‘economic marginalization’.

Met het begrip ‘**liberation**’ wordt verwezen naar de sociale veranderingen (zoals status en opwaartse mobiliteit) die participatie met zich mee kan brengen (cf. 2.2.2). De motivatie kan hierdoor volgens Meráz García (2006) en Campbell & Hansen (2012) ook een psychologisch aspect bezitten. “The need for power, belonging, respect, security and pride” (Meráz García 2006: 200) zorgt er vervolgens voor dat oorspronkelijke buitenstaanders het verlangen ervaren om deel uit te maken van die wereld. Ik verwijs hierbij opnieuw naar de ‘social identity theory’ (cf. 2.2.2 en 3.3.2), waarbij het belang van sociale voordelen mensen ertoe aanzet lid te worden (Meráz García 2006). Het idee van een ‘powerfull identity’ spreekt vele vrouwen aan en het gaat dus duidelijk om meer dan enkel geld (Campbell & Hansen 2012). Doordat legitieme mogelijkheden om dergelijke status en opwaartse mobiliteit te verwerven in bepaalde situaties moeilijk (of niet) toegankelijk zijn, zoeken vrouwen nieuwe en creatievere manieren om dit te verwezenlijken, zoals drugssmokkel (Meráz García 2006). De vrouwen kunnen zichzelf op die manier een hogere status en identiteit aanmeten en zich actief distantiëren van hun vorige situatie waarin ze het slechter hadden (Meráz García 2006).

Individuals who join drug-trafficking organizations are not satisfied with their present group status and in order to achieve this sense of positive self, they have made a conscious decision to join a different group, despite the ethical and legal implications that this new membership may bring. (Meráz García 2006: 202)

Het gaat hierbij om een bewuste afzetting en bevrijding ten opzichte van de vroegere situatie. Sociale verandering of 'liberation' is hierdoor volgens Campbell (2008) onlosmakelijk verbonden met emancipatie, agency en empowerment (cf. 2.2.1). Deze 'liberation' kan ook breder opgevat worden, in die zin dat drugshandel hen een algemeen grotere vrijheid aanbiedt, en dit zowel sociaal als economisch. De criminele activiteiten kunnen voor een vrouw genoeg opleveren om zichzelf en haar kinderen te onderhouden, zonder dat ze afhankelijk moet zijn van een man (Campbell 2008).

Het tweede concept, '**economic marginalization**', verwijst daarentegen naar de graad van armoede waarin de vrouwen leven. Verschillende auteurs (o.a. Campbell 2008; Cunningham et al. 2008; Grillo 2010) vermelden dat er een verband zou zijn tussen armoede en verhoogde vrouwelijke criminele activiteit. Het interessante economische aspect en de grote hoeveelheid 'gemakkelijk' geld die verdiend kan worden is een cruciaal onderdeel van de motivatie waarom vrouwen drugskartels vervoegen (Campbell 2008; Campbell & Hansen 2012; Grillo 2012; Lizárraga 2012a; Santamaría 2012).

De Mexicaanse familie is een sterke sociale institutie, waarbij traditionele familierollen voorschrijven dat vrouwen zich bezighouden met huishoudelijke taken en het opvoeden van de kinderen (Iskra et al. 2002; Vasquez 1994) (cf. 2.2.2). Economische problemen (zoals inflatie, daling van de lonen enz.) veroorzaakten reeds in de jaren '80 een aantal veranderingen in de organisatie van heel wat gezinnen. González de la Rocha (2007: 62) argumenteert daarbij dat "when economic conditions reach the point where ordinary people lose the ability to earn adequate incomes, this has a profound impact on every aspect of their lives". Heel wat gezinnen zagen hun lonen en daarmee ook hun inkomens dalen of raakten hun job kwijt (INEGI 2012; McWilliams & Piotrowski 2009). De lage lonen en moeilijkheden om een (legale) job te vinden, zorgden ervoor dat mensen steeds vaker overgingen tot creatieve manieren om geld te verdienen, waaronder illegale praktijken (cf. *supra*). Vooral diefstal en drugsmokkel waren reeds vroeger populaire alternatieven voor mensen die uit de boot vielen (González de la Rocha 2007).

Nochtans is er aan de hand van de huidige cijfers niet echt sprake van een slechte economische situatie in Mexico. Waar we in 2009 nog een terugval van -6,1 % zagen, zien we nu opnieuw een stijging van de economische groei: +5.4% in 2010 (wat trouwens de sterkste stijging was sinds 2000) en +3.8% in 2011 (INEGI 2012). Daarnaast behoort Mexico momenteel – mede dankzij de export naar de Verenigde Staten – tot de economische top (Voeten 2012). Ondanks het relatief laag werkloosheidscijfer (5,2% in

2011) is er toch een problematische relatie tussen werkloosheid en het stijgende geweld in Mexico (INEGI 2012). En hoewel de algemene werkloosheid de laatste jaren gedaald is, is de jeugdwerkloosheid (leeftijd 15-24 jaar) in minder dan tien jaar tijd verdubbeld: van 5,1% in 2000 naar 10% in 2009 (INEGI 2012). De Mexicaanse media heeft het daarbij over een nieuwe categorie jongeren, onder de naam 'los ni-nis'. Dit zijn jongeren die niet naar school gaan, noch werken – *ni trabajan, ni estudian* (Grillo 2010). Het merendeel van deze ni-nis zou volgens Grillo (2010) jonge vrouwen met kinderen zijn. De werkloosheidsgraad bij jonge vrouwen is namelijk 1,4 keer groter dan die van jonge mannen (Cunningham et al. 2008). Steeds vaker vallen jonge Mexicaanse vrouwen ten prooi aan die vorm van genderongelijkheid en komen ze in een neerwaartse spiraal van werkloosheid en illegaliteit terecht. Drugshandel vormt namelijk een erg lucratieve en 'gemakkelijke' manier om die slechte economische situatie te verbeteren (Campbell & Hansen 2012).

De kartels schakelen jonge vrouwen in voor allerlei zaken in ruil voor cash geld (cf. 4.4). Het gaat in deze gevallen vaak om jonge, alleenstaande en arme moeders. Ze hebben geen of slecht betaalde jobs en families die bovendien op hun inkomsten rekenen. Bepaalde opdrachten voor een kartel kunnen gemakkelijk meer opbrengen dan een hele week werken. Het is voor hen dan ook moeilijk dergelijke voorstellen te weerstaan (Meráz García 2006). Vele jonge vrouwen lopen daarbij volgens Meráz García (2006) in de val van de 'valse schoonheid' van de drugswereld (cf. 3.5.1), waarbij materiële rijkdom de maatstaf vormt voor succes. Het is erg aantrekkelijk voor hen om enerzijds hun familie zelfstandig te kunnen onderhouden en anderzijds een luxueuze levensstijl aan te nemen en geld te kunnen spenderen aan 'extra's' zoals schoenen, kledij, uitgaan enz. (Campbell 2008; Campbell & Hansen 2012; Meráz García 2006; Santamaría 2012). Deze vrouwen zien de drugshandel als een toegang tot een spectaculair leven en een verbeterde sociale identiteit (cf. *supra*), waarbij men naast economische inkomsten ook een meer flamboyant leven kan leiden. "Nothing else compares to the glory of the quick money, adventure and rise in social status" (Campbell & Hansen 2012: 486). Het gevaar om gearresteerd te worden en in de gevangenis te belanden is voor hen niets in vergelijking met de noden die ze ondervinden om die rijkdom en status te bezitten. Het mag dan nog illegaal zijn, de vrouwen stellen zichzelf gerust met het feit dat hun familie en kinderen door hun daden niet langer in armoede zullen leven (Meráz García 2006). Sommigen onder hen zijn wel degelijk bang voor de gevangenisstraffen en het kartelgeweld, maar kunnen (of willen) die

nieuwe sociale identiteit en economische status niet zomaar opgeven (Campbell & Hansen 2012).

4.3.2. Verdere factoren

Naast de economische en sociale motivatie is de opkomst van vrouwen binnen de Mexicaanse kartels verder te wijten aan een drietal bijkomende factoren (Campbell 2008; Campbell & Hansen 2012; Kan 2012; Santamaría 2012): met name de ‘gaten’ in de rangen binnen de kartels, het belang van familie en de ‘gender blindheid’ van het veiligheids personeel.

(1) Opkomst van vrouwen in Mexico door ‘**vacancies**’ in de rangen:

Deze factor steunt op een argument van Santamaría (2012) waarbij de opkomst van vrouwen te wijten is aan het feit “that the violence of the last few years has claimed a large number of the city’s men” (Hart Duerson 2012: 1). Doordat de laatste jaren zoveel mannen, geliefden, broers ed. gedood of uitgeschakeld werden door de Mexicaanse politie en het leger of rivaliserende kartels, nemen de overgebleven vrouwen nu zelf het heft in handen (Kan 2012; Santamaría 2012). Plots sta je er als vrouw alleen voor en draag je alle verantwoordelijkheid voor je familie en kinderen: “women may be left with children and no income or emotional support after a husband or significant other is arrested” (Campbell 2008: 237). De vrouwen nemen de taken op zich en beginnen zelf drugs te smokkelen, geld wit te wassen enz. Zo niet, komt er gewoon geen geld meer binnen (cf. 4.3.1). Door die ‘gaten’ binnen de kartels nemen vrouwen nu ook steeds vaker hogere en belangrijkere posities aan. Het is volgens Campbell (2008) een vreemde realiteit die vrouwen telkens hoger in de hiërarchie van de kartels duwt: “women from the middle strata of drug organizations may move up to the highest level when a male drug lord (spouse, brother, etc.) is killed as occurred in the case of the Arellano Félix sisters of Tijuana” (Campbell 2008: 251) (cf. 4.6).

Er is in de literatuur echter discussie over de mate waarin er agency aanwezig is bij deze oorzaak. Santamaría (2012) is ervan overtuigd dat deze vrouwen enkel uit noodzaak in de voetsporen van hun mannen treden en er dus geen vrijwillige keuze mee gemoeid is. Terwijl Campbell (2008) er eerder van uitgaat dat er hoe dan ook altijd een zekere vorm van agency aanwezig is. Deze vrouwen “gain power in drug businesses after the deaths of

their husbands, exploiting their marital and gender prerogatives” (Campbell 2008: 244) (cf. 4.4).

(2) Het belang van **familie**:

Een verdere belangrijke reden waarom zoveel vrouwen participeren is te wijten aan het feit dat ze in een huwelijk (of relatie) met een narcotraфикant zijn, en dit ook willen blijven aangezien scheiden opnieuw verlies van economische inkomsten zou betekenen (Campbell 2008). Campbell (2008) zegt daarover het volgende:

In these cases, female drug smuggling careers are less a result of self-sufficiency with inadequate means than of marrying or being in a liaison with males who work in the drug trade (for some women, in fact, marrying a trafficker may be a kind of gendered economic strategy). (Campbell 2008: 242)

Volgens Chepesiuk (2011) zou naar schatting zo'n 40% van de vrouwen, die momenteel veroordeeld zijn voor drugsgerelateerde feiten, in de business gestapt zijn onder druk van hun man, die ook deel uitmaakte van de kartelwereld. “Family connections and social ties lead many into the trafficking world” (Campbell & Hansen 2012: 484; Kleemans & de Poot 2008). De drugshandel beïnvloedt duidelijk hele families. Kleemans & de Poot (2008: 80) hebben het hierbij over een “social snowball effect”, en verwijzen naar het belang van wat ze in hun werk omschrijven als de ‘social opportunity structure’ – gedefinieerd als “social ties providing access to profitable criminal opportunities” (Kleemans & de Poot 2008: 71) – om de betrokkenheid bij georganiseerde misdaad te begrijpen.

Daarnaast zijn er in de Mexicaanse samenleving heel sterke normen en waarden aanwezig met betrekking tot ‘de familie’, die ook terug te vinden zijn in de drugswereld (Campbell 2008; Campbell & Hansen 2012). De familie wordt namelijk beschouwd als een sterke institutie, gebaseerd op eenheid en solidariteit: “strength of family and kinship as ideology and social practice is much stronger and more enduring in Mexico” (Campbell 2008: 242). Het runnen van een criminele organisatie waarin meerdere generaties uit een familie betrokken zijn, is niet eenvoudig. Er wordt door de leden onderling enorm veel belang gehecht aan vertrouwen en solidariteit (Campbell 2008; Kan 2012). Dit zorgt in eerste instantie voor een diepgaande vorm van samenhang – en tegelijkertijd voor een zeker wantrouwen ten opzichte van leden buiten de familie –, maar leidt ook tot (angst voor) extreme vergeldingsacties als dit vertrouwen geschaad zou worden (cf. 3.3.2) (Campbell & Hansen 2012).

Desondanks trekken drugskartels nu ook steeds vaker vrouwen aan die geen ‘narcostamboom’ hebben. Hier merken we opnieuw de impact van de sociale motivatie en economische problemen, zoals werkloosheid (cf. 4.3.1). Deze ‘nieuwe’ categorie vrouwen vormen een makkelijke prooi voor de kartels omdat die hen in tijden van crisis opvangen (Santamaría 2012). De situatie in Mexico is volgens Santamaría (2012) zelfs zo ernstig dat nu ook academisch geschoolden in drugskartels terechtkomen.

(3) De ‘**gender blindheid**’ van de Mexicaanse ordehandhaving:

Een derde factor heeft te maken met het feit dat vrouwen door het Mexicaanse veiligheidspersoneel nog steeds niet als actieve narca’s beschouwd worden (Kan 2012). Campbell (2008) en Molina (2012) halen in hun analyses aan dat vrouwen standaard minder gecontroleerd worden dan mannen, of toch minder nauwkeurig. “Women drivers were seldom suspected as drug couriers at highway checkpoints near El Paso. They could easily pass carloads of boxes through the checkpoints by saying, ‘my husband’s in the service and we’re moving’” (Campbell 2008: 239). Bovendien hebben vrouwen meer plaatsen waar ze drugs kunnen verstopten dan mannen: in hun bh, handtas, in valse buiken enz. (Campbell 2008). Op die manier konden verschillende vrouwen binnen de kartels een tijdje ongestoord hun gang gaan. Het is m.a.w. strategisch erg interessant om vrouwen in te schakelen. De kartels zijn zich hiervan bewust en rekruteren nu ook vaker hun leden specifiek op basis van leeftijd en gender.

The expansion of female drug smuggling is part of women’s attempts at economic advancement and coincides with the efforts of drug cartels to create new and innovative ways to avoid detection and confiscation by U.S. police, immigration, customs and anti-drug agencies. (Campbell 2008: 253)

Met vrouwen wordt anders omgegaan dan met mannen, wat uiteraard regelrechte discriminatie is. El Jack (2003: 12) zegt daarover het volgende: “Whether in their traditional and perhaps stereotypical capacity as wives and mothers, or in their roles as aggressors [...], women continue to experience discrimination”. Desondanks maken sommige vrouwen zelf gebruik (of misbruik) van die discriminerende stereotypen en buiten ze hun ‘vrouw zijn’ uit (cf. 4.4). “Smuggling tactics often vary by gender, and many female smugglers have refined the ability to ‘perform’ expected gender behaviors in order to trick border inspectors” (Campbell 2008: 254). Zo kunnen vrouwen zich opzettelijk uitdagend kleden en flirten met mannelijke agenten en controleurs om doorgelaten te worden (Campbell 2008). Deze vorm van genderdiscriminatie werkt duidelijk in het

voordeel van de kartels en is een niet efficiënte aanpak in de ‘war on drugs’, aangezien de Mexicaanse overheid zichzelf – in hun cliché denken – enorme beperkingen oplegt. Het is dan ook belangrijk voor de overheid om die stereotype opvattingen en “gender-blind approach” (El Jack 2003: 8) (cf. 2.2.2) los te laten, aangezien een groot deel van de drugshandel op die manier door de mazen van het net glipt (cf. 4.7).

De verschillende persoonlijke redenen en externe factoren die voor de participatie van vrouwen in de Mexicaanse drugshandel zorgen zijn duidelijk ‘interrelated’ en de verschillende condities beïnvloeden elkaar (Iskra et al. 2002). Er is bovendien steeds een sterkere vrouwelijke betrokkenheid bij ‘opportunistische’ situaties (cf. 4.3.1). Toch kunnen de oorzaken voor het toetreden (en het daarbij horende gebruik van geweld) erg verscheiden en afhankelijk zijn van het individu (Campbell 2008; Lahai 2010): vrijwillige toetreding, zichzelf beschermen, geboren in een narco-familie, betaling van belastingen, als antwoord op het lokale geweld, financiële winsten, zich van hun vroegere arme situatie distantiëren, ouder, broer of echtgenoot is lid van het kartel, vermoorde ‘loved ones’ wreken enz. In mindere gevallen worden vrouwen zelfs lid van de kartels omdat ze aangetrokken zijn tot “the opportunity it presented for adventure and revolt against bourgeois lifestyles” (Campbell 2008: 246).

4.4. Verscheidenheid aan functies voor vrouwelijke kartelleden

Hoewel de vrouwen in de ‘narconovelas’ erg vaak een functie als ‘decoratie-object’ vervullen (cf. 3.5.1), fungeren de Mexicaanse narca’s niet uitsluitend als een prijs of ‘trophy wife’ (Campbell 2008) voor hun mannelijke collega’s. De functies van de vrouwelijke narca’s binnen de kartels zijn in werkelijkheid enorm verscheiden: productie (cf. 4.2), witwassen, administratie, logistieke ondersteuning (auto’s, een ‘safe house’) enz. (Santamaría 2012). Waar vroeger bepaalde functies, zoals huurmoordenaar, niet voorkwamen, zien we nu dat de Mexicaanse narca’s – net als hun mannelijke collega’s – alle mogelijke rollen kunnen vervullen (cf. 4.1) (Lizárraga 2012a; Santamaría 2012).

Er zijn daarbij wel verschillende participatieniveaus te herkennen. Anderson (2005) en Campbell (2008) onderscheiden verschillende categorieën vrouwen, gaande van ‘high-level’ of vrouwelijke drug lords tot ‘middle-level’ en ‘low-level’ vrouwen of ‘mules’. Hoewel een aantal vrouwen erin geslaagd is een hoge positie in te nemen (cf. 4.6), bevindt het merendeel van de vrouwen binnen de drugsorganisaties zich in een lagere positie. De

lagere categorie vrouwen bezitten echter geen volledige autonomie en ervaren bijgevolg een zekere ondergeschiktheid ten opzichte van de mannelijke narco's (Anderson 2005; Campbell 2008). Deze 'low-level' narco's worden in eerste instantie ingeschakeld op het directe niveau van de smokkel als 'drug mule' (Campbell 2008; Grillo 2011) – waarbij drugs over de grens of binnen Mexico gesmokkeld wordt door het in 'bolletjes' of capsules in te slikken. Ze worden door de kartelleden echter niet volledig op de hoogte gebracht van de mogelijke gevolgen en ernstige gevaren hierbij. Deze lagere categorie wordt vaak aangetrokken door de 'valse schoonheid' van de narcowereld (cf. 4.3.1). Dit leidt soms tot erg pijnlijke situaties waarbij de meisjes verblind door verliefdheid (of door het geld) tot alles bereid zijn. Als 'drug mule' stellen ze hun lichaam letterlijk ten dienste van de smokkel en nemen ze grote risico's (Campbell 2008). Wanneer de drugs niet tijdig uit het lichaam gehaald worden, kunnen de capsules openbarsten en sterft de 'mule' aan een overdosis. Bovendien lopen ze het risico gearresteerd te worden en een zware straf te krijgen bij veroordeling, gaande van tien tot vijftien jaar (Campbell 2008; Lizárraga 2012b). Verder genieten deze vrouwen door hun ondergeschikte positie niet alle economische voordelen die drugshandel kan opleveren (Campbell 2008). Deze categorie narco's kan bijgevolg beschouwd worden als de stereotype slachtoffers (Campbell 2008), maar we mogen die 'victimization' zeker niet overdrijven. "A repetitive narrative has emphasized themes of dysfunction, dependence, exploitation and victimization, whereas references to agency and power rarely appear" (Anderson 2005: 373). De stereotype en collectieve voorstelling van de Mexicaanse 'mules' als slachtoffers is volgens Campbell (2008) een 'essentialistische voorstelling' die niet overeenkomt met de diversiteit van de werkelijkheid. Bovendien worden de stereotypen volgens Campbell (2008) soms door die meisjes zelf gebruikt en gemanipuleerd voor hun eigen voordelen (cf. 4.3.2): "Female smugglers both engage in 'non-gendered' strategies and consciously manipulate 'traditional' women's roles as an operational strategy" (Campbell 2008: 252). Daarnaast is het zo dat wanneer deze vrouwen hun rol als 'mule' goed uitvoeren en niet gevat worden, ze vaak rijkelijk beloond worden (in geld en onafhankelijkheid) en zo dankzij hun rijkdom en status kunnen opklimmen op de sociale 'narco-ladder' en dit stereotype slachtofferbeeld doorbreken (Anderson 2005; Campbell 2008).

Een verdere categorie binnen de kartels zijn de 'middle-level' vrouwen. Deze vrouwen nemen opdrachten aan die verder gaan dan het smokkelen van drugs als 'mule' en raken actief betrokken bij activiteiten zoals afpersing, kidnapping of treden op als *sicarias* [huurmoordenaars] waarbij ze ingezet worden om rivalen uit te schakelen (Campbell 2008;

Chepesiuk 2011; Kan 2012). Ze worden verder ook gebruikt binnen de kartels in bestuurlijke functies en genieten absoluut van de voordelen van de drugshandel, hoewel ze volgens Campbell (2008) niet dezelfde graad van emancipatie en ‘empowerment’ bezitten als de hoogste categorie of ‘queenpins’ (cf. 4.6). De effecten die de drugssmokkel teweegbrengen op de agency van vrouwen hangt volgens Campbell (2008) en Santamaría (2012) bijgevolg af van hun positie binnen het kartel. Vrouwen die de hoogste rangen in het kartel bereiken zullen een zekere onafhankelijkheid kunnen verwerven en zich zodoende losmaken van de mannelijke dominantie, terwijl diegenen op het laagste niveau in verhouding minder agency bezitten.

[Women’s] place within drug smuggling organizations shapes the relative benefits they receive from drug trafficking such that drug smuggling frequently often leads to female victimization, especially at the lowest and middle levels of drug trafficking organizations. However, it is also, in the case of high-level and some low-level and middle-level smugglers, a vehicle for female empowerment. (Campbell 2008: 238)

4.5. Miss Narco

Nadat kartels zich bewust waren van de ‘blindheid’ van de Mexicaanse overheidsinstellingen werden vrouwelijke leden steeds vaker op basis van hun uiterlijk geselecteerd (cf. 4.3.2). Daar werd bovendien erg ver in gegaan, waarbij nu ook heel wat ‘beauty queens’ tot de kartels behoren. Verschillende narco’s gingen namelijk naar schoonheidswedstrijden en zochten toenadering tot de deelnemers met de verlokkingen van de drugstrafiek en de hoge inkomsten die daaruit kunnen vloeien (Santamaría 2012; Valdez 2009). Heel wat mannelijke kartelleden hebben nu letterlijk ‘de mooiste’ vrouwen aan hun zijde.

De bekendste schoonheidskoningin met narco-relaties is ongetwijfeld **Laura Elena Zúñiga Huizar** (Santamaría 2012). Laura Zúñiga werd in 2008 tot *Señorita Sinaloa* [Miss Sinaloa] gekroond, hoewel dit volgens Santamaría (2012) onder verdachte omstandigheden gebeurde en hij aanneemt dat er omkoperij mee gemoeid was. Het kwam tot een nationaal schandaal toen de 23-jarige schone in 2008 met zeven mannelijke narco’s gearresteerd werd op verdenking van drugs- en wapensmokkel. De groep werd aangehouden door het leger en de lokale politie en had op dat moment talrijke wapens en een grote hoeveelheid geld in hun bezit (Chepesiuk 2011; Santamaría 2012; Valdez 2009). Nadien ontkende het meisje tegenover de rechter dat ze uit vrije wil betrokken was bij de criminele activiteiten en dat ze gekidnapt was door haar vriend, die later geïdentificeerd werd als een van de leden van het Juárezkartel (cf. 3.6). Laura Zúñiga werd in 2009 bij gebrek aan bewijzen

vrijgelaten, maar moest wel haar kroontje terug inleveren (Chepesiuk 2011; Santamaría 2012; Valdez 2009).

Een andere ‘beauty queen’ die verzeild raakte in het wereldje van de narco’s was **Maria Susana Flores Games** (Cascante 2012). Maria Flores nam in februari 2012 deel aan diezelfde Miss Sinaloa verkiezing, maar won die niet; ze won uiteindelijk wel een andere wedstrijd. Anders dan bij Laura Zúñiga, kwam deze 20-jarige brunette eind 2012 om het leven in een confrontatie tussen het Mexicaanse leger en een gewapende groep in Mocorito, Sinaloa. Het meisje vergezelde haar narco-vriend, die ook omkwam bij het gevecht (Cascante 2012).

De laatste jaren zien we meer aandacht voor deze complexe relatie tussen de narcowereld en schoonheid. O.a. in de literatuur duikt het thema over de betrokkenheid van ‘beauty queens’ of *reinas* [koninginnen] bij drugsactiviteiten nu vaker op (Santamaría 2012). Met name Valdez (2009) schreef over dit gegeven het boek *Miss Narco*. De sleutelconcepten in het boek zijn schoonheid, macht en geweld. Valdez (2009) verklaart de tragische relatie tussen de ‘schoonheidsindustrie’ en de narco’s als een kwestie van privileges, macht en geld, maar ook als een kwestie van noden of behoeftes. Daarnaast waarschuwt de auteur in zijn werk voor het gevaar van een te romantische beeldvorming met betrekking tot de drugswereld. Die wordt namelijk vaak te mooi voorgesteld (cf. 3.5.1). Het was dan ook zijn bedoeling om die mythe van de ‘narcoglamour’ te doorprikken (Valdez 2009).

4.6. Prominente jefas

Ondanks de complexe impact van de drugshandel en het kartelgeweld op vrouwen zijn er ook verschillende voorbeelden van narca’s die naast economische voordelen en sociale verandering ook onafhankelijkheid en beslissingsmacht hebben kunnen verwerven.

Although women may suffer disproportionately from the effects of drug trafficking, there are other scenarios in which engaging in drug smuggling or creating a distribution organization is a vehicle for a degree of female empowerment and liberation from forms of male control and a source of excitement and adventure [...]. Such women can – though not all do – adopt stylized *capo* roles or macho postures but use them for their own ends as women. (Campbell 2008: 237-238)

Aangezien de Mexicaanse drugswereld jarenlang door mannen geregeerd werd, en er dus een mannelijk monopolie op de macht was, wordt er nog steeds aangenomen dat vrouwen minder toegang tot macht hebben (cf. 2.2.2) (Anderson 2005). Dit traditionele beeld is echter langzaam aan het veranderen binnen de Mexicaanse samenleving (Campbell 2008).

Vorig jaar was er bij de presidentsverkiezingen voor het eerst een vrouwelijke kandidate, en hoewel ze niet gewonnen heeft, was dit volgens Santamaría (2012) een duidelijk statement: als een vrouw de hoogste ambt van een land zou kunnen hebben, waarom dan niet de leiding over een kartel? Aangezien de hiërarchie en verhoudingen binnen de kartels sinds het begin van de 21^e eeuw continu in beweging zijn (o.a. door doden, arrestaties en interne afscheuringen) (cf. 3.6), zien we hierbij nu ook het opduiken van een nieuwe sleutelfiguur, namelijk de *jefa* [cheffin] (Campbell 2009; Molina 2012; Santamaría 2012). De ‘high-level’ vrouwen of *jefas* situeren zich in de hoogste rangen en verbreken onmiskenbaar de traditionele genderstereotypen van ‘victimization’ en ondergeschiktheid (cf. 2.2.2). Ze nemen een belangrijke en actieve rol aan in het kartel en bezitten bovendien het hoogste potentieel aan eigen beslissingsmacht ten opzichte van mannen (Campbell 2008). De *jefas* kunnen enerzijds hun schoonheid en ‘sex appeal’ gebruiken om zichzelf op de kaart te zetten, maar moeten tegelijkertijd ook hun hardheid en doorzetting tonen om dit te kunnen verwerven en een ‘macho stijl’ – zowel in houding als in taal – aannemen om zich staande te houden in die mannenwereld (cf. 4.2) (Campbell 2008; Santamaría 2012). Hoewel voor ‘low-level’ vrouwen de motivatie voornamelijk economisch kan zijn (cf. 4.3.1), is dit in het geval van de ‘high-level’ vrouwen en ‘queenpins’ veel minder het geval. Voor narca’s in autoriteitsposities is drugstrafiek en geweld, naast een economisch voordeel, duidelijk een middel tot individuele ‘bevrijding’ van mannelijke dominantie en emancipatie (Campbell 2008):

For upper-level women, drug crime is associated less with putting food on the table than with the ability to gain power or express themselves through style and fashion, factors that combine gender concerns (i.e. obtaining power vis-à-vis men) with aesthetic and consumption issues. (Campbell 2008: 242)

Deze *jefas* of ‘queenpins’ vormen volgens Campbell (2008) en Santamaría (2012) een inspiratie voor de huidige generatie vrouwen in de Mexicaanse drugshandel: “few women have the chance to become ‘queenpins’, yet their mere existence may serve as role models and symbols of female power for common women in the drug trade or those considering such a career” (Campbell 2008: 250). Om de steeds prominentere rol van de hedendaagse vrouwen in de drugswereld te begrijpen, is het noodzakelijk de ‘pioniers’ te kennen. Historisch gezien zijn er in Mexico verschillende pioniers of *jefas* te onderscheiden: Ignacia Jasso (‘La Nacha’) in Ciudad Juárez, Dolores Estévez Zulueta (‘Lola la Chata’) in Mexico City, Manuela Caro, Delia Patricia Buendía (‘Ma Baker’), de Arellano Félix zussen (en dan vooral Enedina) uit het Tijuanakartel en Sandra Ávila Beltrán uit Sinaloa

(Campbell 2008, 2009; Santamaría 2012). Het is in dit deel echter onmogelijk om alle dames in detail te bespreken. Heel wat vrouwen uit de Mexicaanse onderwereld zijn bovendien onbekend bij het grote publiek. Desondanks zijn een aantal vrouwelijke drug lords erg bekend (of berucht) geworden, en dit mede door de media. Het gaat hierbij vooral om Sandra Ávila Beltrán (cf. *infra*) – die door velen beschouwd wordt als de *reina de reinas* [koningin der koninginnen] – en Enedina Arellano Félix (cf. *infra*). Hoewel de eerste *jefas* of ‘pioniers’, zoals La Nacha en La Chata, niet uit Sinaloa kwamen, hebben deze dames duidelijk hun wortels in ‘de wieg’ van de Mexicaanse drugcultuur (cf. 4.2) (Grillo 2011; Lizárraga 2012a).

Ignacia Jasso of ‘**La Nacha**’ wordt beschouwd als de eerste Mexicaanse ‘drug queen’ (Campbell 2009; Grillo 2011). Deze legendarisch figuur fungeerde volgens Chepesiuk (2011) als een rolmodel voor de huidige narca’s (cf. *supra*). Deze ‘queenpin’ domineerde de verkoop van drugs in Ciudad Juárez vanaf de jaren ’20 tot in de jaren ’70. “The fact that La Nacha’s enterprise survived for fifty years is a reflection of the many unusual traits that she possessed” (Campbell 2009: 40). Ze was namelijk en erg getalenteerde zakenvrouw met goede onderhandelingstechnieken en was niet bang om overheidsfunctionarissen af en toe iets toe te stoppen, waardoor zijzelf en haar bende met rust gelaten werden (Campbell 2009; Chepesiuk 2011; Grillo 2011; Santamaría 2012).

Een andere levende legende en invloedrijke *maffiosa* die het tot de top van de Mexicaanse drugswereld geschopt heeft, is **Enedina Arellano Félix** (Santamaría 2012). Enedina werd in de pers omschreven als een dame van weinig woorden die door haar intelligentie, discretie en dodelijke efficiëntie jaren uit de handen van de politie en het leger kon blijven (Chepesiuk 2011). Ze werd in 2008 gearresteerd en stond tot voor kort aan het hoofd van het machtige Tijuanakartel of de ‘Arellano-Félix Organisation’ (cf. 3.6). Enedina is de zus van een van de voormalige leiders van het kartel, Ramón Arellano Félix, die in 2000 vermoord werd (Astorga & Shirk 2010; Campbell 2009) en was oorspronkelijk een ‘middle-level’ vrouw, die na “a vacancy chain created by the arrests of all the Arellano Félix brothers” (Kan 2012: 37), opklom tot het hoogste niveau van het kartel (cf. 4.3.2) (Campbell 2008; Santamaría 2012).

Een van de bekendste namen in de Mexicaanse narca-geschiedenis is echter die van **Sandra Ávila Beltrán**. Sandra werd bekend bij het grote publiek onder de naam ‘La Reina

del Pacífico' [Queen of the Pacific] (Campbell 2009; Kan 2012) en kon, mede dankzij haar persoonlijke vaardigheden en relaties, machtige allianties aangaan tussen Colombiaanse en Mexicaanse drugskartels, een factor die de algemene Latijns-Amerikaanse drugshandel voedde (cf. 3.4) (Santamaría 2012). Sandra Ávila zette zichzelf in de drugswereld op de kaart aan de hand van haar schoonheid. Ze slaagde erin om via haar mooie uiterlijk niet enkel narco's maar ook heel wat 'law enforcement' officieren te verleiden (cf. 4.3.2) (Chepesiuk 2011). Ze is daarnaast een kenmerkend voorbeeld van de 'familie erfenis' (cf. 4.3.2) (Molina 2012; Santamaría 2012). Sandra behoort namelijk tot de 'criminele aristocratie' en had wat Lizárraga (2012a) omschrijft als 'narco kinderjaren', aangezien ze opgroeide omringd door narco's, drugs en wapens. Dit maakt volgens Campbell (2009) ook deel uit van de reden waarom ze zo hoog is kunnen opklimmen:

Few men or women have the personality traits – including temerity intelligence, extreme cruelty, and planning ability – needed to become a drug lord. Furthermore, a long apprenticeship in drug-trafficking organizations is usually required before one can reach the top. (Campbell 2009: 61)

Sandra Ávila Beltrán geniet een zekere 'mythische bekendheid' in Mexico en maakt nu ook deel uit van de Mexicaanse pop-cultuur. Om een ode te brengen aan de macht van deze queenpin, schreef een band uit Tijuana een 'narcocorrido' (cf. 3.5.1), waarin haar daden – inclusief moorden – verheerlijkt worden (Chepesiuk 2011).

Het is reeds langer duidelijk dat de narcowereld een populaire inspiratiebron is voor muziek en film (cf. 3.5.1). Bovendien kent de toename van vrouwen in de drugswereld volgens Campbell (2009) nu ook zijn weerslag op de 'narcocorridos': "women's involvement is increasing exponentially, a phenomenon that is reflected in the expansion of female-oriented *narcocorridos*" (Campbell 2009: 61); en op de 'narconovelas'. In 2011 werd namelijk een roman van Arturo Pérez-Reverte omgezet naar het grote scherm. Dit uitte zich in de eerste soap over de drugswereld met een vrouw in de hoofdrol: *La Reina del Sur* [Queen of the South] (Molina 2012; Santamaría 2012). De 'narconovela' vertelt het verhaal van Teresa Mendoza, een Mexicaanse schoonheid, die nadat haar narco-vriend door zijn eigen kartel om het leven gebracht wordt, uit Mexico wegvlucht en zich in het Zuiden van Spanje vestigt. Daar raakt ze opnieuw verwickeld in het drugsmilieu en ontpopt ze zich tot een echte 'queenpin' (cf. Telemundo 2011). Ondanks de vele kritieken – de serie zou namelijk de narcowereld verheerlijken (cf. 3.5.1) – werd het zowel in Mexico als in de VS een echt kijkcijfersucces.

4.7. Vrouwelijke betrokkenheid en de veranderende aard van de karteloorlog

Het probleem van de Mexicaanse drugshandel is volgens Santamaría (2012) veel diepgaander en complexer dan men aanvankelijk zou denken. De massale incorporatie van ‘gewone’ vrouwen en *jefas* binnen de kartels maakt een wezenlijk deel uit van dat probleem. Aangezien de vrouwen uit verschillende persoonlijke, sociale en economische motivaties handelen (cf. 4.3), beschouwen zijzelf hun betrokkenheid in de karteloorlog als legitiem (Felices-Luna 2007; Santamaría 2012). Het daarbij horende kartelgeweld vormt een manier voor hen om agency en macht te verwerven en gender stereotypen te doorbreken of te manipuleren (cf. 4.3.2 en 4.4). Hoewel de vrouwen er anders mee omgaan en het selectiever aanwenden, kunnen ook zij hard en direct uit de hoek komen en zal het geweld zeker niet afnemen (cf. 4.2). Dit heeft te maken met de andere ‘stijl’ tussen mannen en vrouwen (cf. 2.1.2), maar ook door de culturele achtergrond en persoonlijke ervaringen, die optreden als een element dat de omgang met geweld en het gebruik van macht beïnvloedt (Kasongo 2009). Ook Anderson (2005) gaat ervan uit dat vrouwelijke narca’s een eigen en ‘unieke stijl’ bezitten. Vrouwen gaan in hun drugs-activiteiten namelijk veel voorzichtiger te werk dan mannen en hanteren wat Anderson (2005) ‘risico ontwijkende tactieken’ noemt (cf. 4.6; waarbij ‘queenpins’ zoals La Nacha, Enedina en Sandra door hun discretie en behoedzaamheid lange tijd onder de radar kunnen blijven opereren). Deze technieken leveren onmiddellijk twee voordelen op: het vermindert enerzijds de kans op arrestatie, maar anderzijds ook op ‘victimization’: “Adoption of a ‘smartness’ ethic in doing business [...] enables them to avoid confrontation, detection and social control” (Anderson 2005: 390). De Mexicaanse narca’s en *jefas* worden door hun discrete stijl beloond “with respectable and stable social and financial capital” (Anderson 2005: 389).

De groeiende betrokkenheid van vrouwen zal er volgens Santamaría (2012) voor zorgen dat er zich een evolutie zal voordoen in de aard van de karteloorlog. Volgens Santamaría (2012) zal die toenemende vrouwelijke participatie ertoe leiden dat de kartels in de toekomst enkel sterker zullen worden en nog moeilijker te bestrijden zullen zijn, net omdat de vrouwen een veel voorzichtiger, discretere en slimmere aanpak hanteren. Als vrouwen nu de drugsbusiness instappen, zullen ze proberen – en zeker nadat zoveel andere kartelleden opgepakt zijn – een nog meer ‘low profile’ aan te nemen (Campbell 2008). Hoewel Campbell (2008) er niet vanuit gaat dat er zich in de karteloorlog een shift zal

voordoen, is ook hij ervan overtuigd dat vrouwen anders te werk gaan en dat dit ervoor zal zorgen dat de effectiviteit van de kartels enkel zal toenemen.

In the long run, women's greater involvement in the drug trade, while not transforming it, may make drug organizations even more effective as they expand arrangements for transporting, storing, delivering and selling drugs and the myriad social/political/economic institutions that sustain them. (Campbell 2008: 253)

De karteloorlog is duidelijk een complexe problematiek die de gehele Mexicaanse samenleving beïnvloedt en bovendien kan transformeren. Waar vrouwen vroeger nog de officiële 'voice of reason' waren en ze hun man of zoon zouden afraden betrokken te raken in dergelijke zaken, nemen ze er nu zelf aan deel (Hart Duerson 2012; Santamaría 2012). In het Noorden van Mexico zijn er ondertussen hele dorpen die zo goed als volledig van de drugs leven (cf. 4.2). Het zal volgens Santamaría (2012) en Grillo (2010) hierdoor nog moeilijker worden om de drugshandel uit te roeien aangezien nu ook volledige families erbij betrokken zijn (cf. 4.3.2). Santamaría (2012) ziet de toekomst voor de 'war on drugs' alvast erg somber in en beschouwt de strijd als een verloren zaak.

De Mexicaanse overheid is wel degelijk ongerust over de stijging van het aantal vrouwen in de drugshandel. Toch houden ze zich volgens Lizárraga (2012b) in de eerste plaats bezig met het feit dat de drugshandel en het kartelgeweld zich geografisch uitbreidt en niet zozeer met het feit dat nu ook vrouwen frequent gerekruteerd worden. Het is belangrijk voor de aanpak en de verdere evolutie van het conflict om inzicht te verwerven in de complexiteit van het probleem en hierbij ook de actieve deelname van vrouwen in acht te nemen. Cockburn (1999, 2001) wijst bovendien op het algemeen belang voor de Mexicaanse overheid van een 'gender-informed policy making', aangezien "applying a gender analysis in decision-making could make a difference to what you do about it" (Cockburn 2001: 28). Er moet in de eerste plaats een bewustzijn met betrekking tot die stereotypen en 'gender difference' gecreëerd worden. Dit laat ons toe af te stappen van traditionele opvattingen rond gender en te zien welke andere actieve rollen en posities vrouwen innemen (cf. 2.2.3) (Cockburn 2001).

Campbell & Hansen (2012) benadrukken het belang voor de overheid van 'harm reduction policies'. Hierbij wordt verder gekeken dan enkel naar de 'individuele drugstrafikant' en worden ook de verschillende push en pull-factoren – de onderling verbonden socio-economische structuren, culturele waarden en algemeen ideeën systeem – die ervoor zorgen dat mensen toetreden tot de wereld en er bovendien in blijven, in acht genomen.

Consequently, harm reduction policies need to address the seductive appeal of trafficker images in Hollywood and pro-cartel narco-media [...], and the embeddedness of trafficker identities in dense webs of family, community, drug-using circles, gangs and cartels, and the larger society. (Campbell & Hansen 2012: 487)

Campbell & Hansen (2012) praten de drugsmokkel en het geweld zeker niet goed, maar gaan er wel van uit dat pure gevangenisstraffen geen voldoende afschrikmiddel meer zijn:

In order to encourage traffickers to stop, prison sentences are not enough. Also needed are culturally sensitive policies, involving forms of modifying or 'reprogramming' of behaviour, lifestyles and self-identities that help traffickers get out of the game and stay out. (Campbell & Hansen 2012: 487)

Het beleid moet aangepast zijn aan de manier waarop de trafikanten hun eigen leven beschouwen, aangezien mensen die nieuw verworven sociale identiteit niet of moeilijk willen opgeven. Het creëren van een 'harm reduction' strategie om die structurele identiteit en levensstijl van de narca's te adresseren is echter een complexe uitdaging. Campbell & Hansen (2012) benadrukken daarbij het belang van ondersteuning en educatie om hen te helpen omgaan met een leven buiten de drugshandel en de minder glamoureuze kant daarvan.

5. Conclusie

De actieve betrokkenheid van vrouwen in de Mexicaanse drugskartels is de laatste jaren erg sterk toegenomen. We kunnen hierdoor stellen dat de hardnekkige ‘war on drugs’ van het land en het kartelgeweld duidelijk hun impact hebben op de vrouwelijke bevolking. De karteloorlog illustreert namelijk hoe een periode met langdurig geweld kan leiden tot een verandering in de gender-relaties. De groeiende betrokkenheid van ‘gewone’ vrouwen in de drugshandel is echter een recente tendens en ging gepaard met de opkomst van een nieuw studieobject in de literatuur. Aan het begin van de 21^e eeuw was er namelijk de ontplooiing van een vrouwelijke ‘narcocultuur’, waardoor oorspronkelijk mannelijke paradigma’s doorbroken werden. Er werd vroeger namelijk vaak van uit gegaan dat georganiseerde misdaad en geweld exclusief mannelijke domeinen waren. Vrouwen hoorden daar niet in thuis of werden standaard beschouwd als de slachtoffers. De traditionele hypothese van man/dader vs. vrouw/slachtoffer is te wijten aan opvattingen met betrekking tot de ‘natuurlijke’ rollen en eigenschappen van mannen en vrouwen; en is bovendien het gevolg van een denkwijze waarbij ‘geweld’ en ‘vrouwelijkheid’ incompatibel zouden zijn. Deze opvatting is dan ook een simplistische voorstelling die niet overeenstemt met de werkelijkheid. Heel wat concepten (zoals gender, identiteit en empowerment vs. victimization) werden bovendien vastgepind, terwijl ze in werkelijkheid allesbehalve statisch zijn. De traditionele gender-rollen zijn uiteindelijk minder traditioneel dan aanvankelijk gedacht en we moeten duidelijk opletten voor ‘genderblindheid’ (El Jack 2003; Cockburn 1999). Vrouwen zijn namelijk in verschillende posities terug te vinden, gaande van passief tot actief. Ze kunnen m.a.w. het slachtoffer van geweld zijn, maar tegelijkertijd ook optreden als actieve ‘perpetrator’ of dader. De bedoeling van deze masterproef was dan ook om aan de hand van een antropologische analyse van een specifieke casus deze stereotype vooronderstellingen met betrekking tot gender, geweld en agency mee te helpen ontcrachten.

De Mexicaanse drugskartels traden sinds het begin van deze eeuw sterk op de voorgrond door het extreme kartelgeweld. Opvallend daarbij is dat we hier te maken hebben met een context van bloedig geweld in tijden van vrede. Het huidige kartelgeweld kent een erg complexe voorgeschiedenis waarbij verschillende politieke, economische en sociale elementen hun invloed gehad hebben. Desondanks zijn een drietal specifieke factoren te onderscheiden die tot de huidige escalatie van het geweld geleid hebben: met name het einde van de PRI dominantie, het ondertekenen van het NAFTA Vrijhandelsakkoord en de

harde aanpak in de ‘war on drugs’ onder de PAN presidenten Fox en Calderón, waarbij vertrouwd werd op het leger om de lokale politie te ondersteunen. Dit leidde tot een toename in de onderlinge concurrentie en een versplintering binnen de drugskartels. De oorspronkelijke ‘natuurlijke’ competitie tussen de kartels werd door de pogingen van het leger om hen in te perken enkel nog versterkt (Molzahn et al. 2012). Dit evolueerde in een ‘karteloorlog’, waarbij de zeven grootste spelers (Tijuana, Sinaloa, Golfkartel, Los Zetas, de Beltrán-Leyva organisatie, het Juárezkartel en La Familia Michoacana) verwikkeld raakten in een complexe onderlinge en interne strijd. De karteloorlog en de explosie van het aantal drugsgerelateerde moorden creëerden een samenleving waarin geweld en moord een dagdagelijks feit werd en resulteerde in een vorm van ‘everyday violence’ (Scheper-Hughes 1997), waardoor het aanvaardbaar werd voor de gewone mensen en een banaal karakter kreeg. De dood werd m.a.w. ‘doodgewoon’ (Voeten 2012). De brutale geweldplegingen en kartelmoorden zijn echter geen geïsoleerde gegevens, maar omvatten dieperliggende oorzaken en zijn onlosmakelijk verbonden met een machtsconcept. Geweld fungeert voor de kartelleden als een legitiem instrument om de eigen belangen te verdedigen. Daarbovenop hebben we in Mexico met een aantal bijkomende factoren te maken die de situatie uniek maken en bijdragen tot de extreemheid van het geweld en de drugshandel in het algemeen. Het gaat daarbij om de zogenaamde ‘narco-cultuur’ (Kan 2012) – waarbij de drugswereld en de narco’s o.a. in de ‘narcocorridos’ [drugsliedjes] en ‘narconovelas’ [drugsseries] verheerlijkt worden – en om de nabijheid van wapens, de wraakcycli en mannelijke competitie, waarbij wraak een legitieme motivatie vormt en geweld hierdoor enkel aanleiding geeft tot meer geweld.

Binnen dit thema lag de focus van deze masterproef specifiek op de rol van vrouwen als actieve daders of *narcas*. De antropologische benadering van de analyse fungeerde om het thema breder open te trekken en verder te kijken dan enkel de stereotype voorstellingen (cf. *supra*). Het was daarbij de bedoeling om inzicht te verwerven in de persoonlijke redenen en motieven, om na te gaan welke functies en posities kunnen ingenomen worden binnen de kartels, wat de gevolgen daarvan zijn en wat dit allemaal betekent voor hun agency. De mogelijke functies die de Mexicaanse narca’s vervullen zijn heel verscheiden en hebben zich de laatste jaren uitgebreid, gaande van productie en smokkel tot afpersing en huurmoord. Bovendien is een aantal vrouwen binnen hun organisatie opgeklimmen tot de hoogste rang en hebben ze de touwtjes in handen als *jefa*. De motivatie voor toetreding heeft vaak te maken met het verbeteren van de persoonlijke situatie. Vrouwen kunnen, net als mannen, verschillende redenen hebben voor hun betrokkenheid in de drugshandel:

economisch (hoger inkomen, ontsnappen aan armoede), sociaal (identiteit, status, opwaartse mobiliteit, macht enz.) of “because they are attracted to the romantic mystique of the outlaw” (Campbell 2008: 259). De toetreding door vrouwen heeft echter vaak te maken met een algemene sociale en economische ‘bevrijding’ van mannelijke ondergeschiktheid; en gaat dus in vele gevallen om meer dan enkel geld. De motivatie kan bovendien afhankelijk zijn van hun positie binnen het kartel, en zal voor ‘low-level’ vrouwen in eerste instantie economisch zijn, terwijl de ‘high-level’ vrouwen eerder empowerment en afzetting ten opzichte van mannelijke dominantie proberen te verwerven (Campbell 2008). Deze verschillende motieven kunnen echter ook aan elkaar gelinkt zijn. De drugshandel biedt de vrouwen nieuwe mogelijkheden en heeft bovendien een effect op de agency en identiteit. Ook de mate van agency en de impact van het kartelgeweld op hun leven zou afhangen van hun positie en functie binnen het kartel.

Thus, the drug world presents possibilities for both victimization and empowerment of women. The higher women rise in the drug-trafficking world, the greater are their chances to negotiate fair treatment from the significant males in their lives. Those, at the bottom of the drug trading world, common smugglers known as ‘mules’, are the most vulnerable to gender oppression. (Campbell 2008: 253)

De laagste categorie ‘drug mules’ kan in eerste instantie beschouwd worden als stereotype slachtoffers, maar we mogen die ‘victimization’ niet gaan overdrijven. Er is namelijk altijd enige vorm van keuzemogelijkheid aanwezig, zelfs als die zich in een kleinere bewegingsruimte bevindt en beperkt wordt door de ‘structure’.

De groeiende vrouwelijke betrokkenheid kan verder ook beschouwd worden als het (logische) gevolg van de ‘gaten’ die ontstaan zijn binnen de kartels nadat zoveel mannen opgepakt of gedood werden door de overheid of rivaliserende kartels. Dit is een vreemde realiteit die ervoor zorgt dat vrouwen hoger opklimmen in de rangen (Campbell 2008). Hoewel Santamaría (2012) ervan uitgaat dat de vrouwen enkel uit noodzaak in de voetsporen van hun mannen of familie treden, en er dus geen agency aan te pas komt, ben ik het eens met o.a. Campbell (2008), die ervan overtuigd is dat de vrouwen dit wel degelijk bewust en uit eigenbelang (voor inkomsten en status) doen. Daarnaast maakt het inschakelen van vrouwen nu ook deel uit van een strategische aanpak van de kartels, aangezien heel wat veiligheidspersoneel nog steeds patriarchale genderstructuren hanteren en er bijgevolg niet van uit gaat dat vrouwen ook actieve drugshandelaars kunnen zijn. Hierdoor raakten in het verleden heel wat vrouwen ongecontroleerd langs grensposten en konden de kartels een tijdje ongestoord hun gang gaan.

De drugshandel en het geweld hebben een complexe impact op de Mexicaanse narca's. De huidige karteloorlog creëert namelijk een context waarin vrouwen in toenemende mate enerzijds gedwongen worden en anderzijds aangetrokken worden om actief deel te nemen aan de drugshandel en het geweld. De vrouwen zijn daarbij actieve actoren in het verwerven van agency en macht, maar tegelijkertijd – en soms opzettelijk – het slachtoffer van de patriarchale genderstructuren (Anderson 2005; Campbell 2008). De vrouwen maken namelijk zelf misbruik van die 'genderblindheid' (El Jack 2003; Cockburn 1999), waarbij ze de stereotypen uitspelen en aanwenden in hun eigen voordeel. Dit resulteert in een niet efficiënte aanpak in de 'war on drugs' en een belemmering van de overheid ten opzichte van zichzelf. Vrouwen gaan bovendien anders en voorzichtiger te werk dan hun mannelijke collega's. Ze zijn discreter en hanteren allerlei technieken om risico's te vermijden (Anderson 2005). De kartels zullen door de massale incorporatie van vrouwen in de toekomst enkel nog sterker worden en het zal hierdoor nog moeilijker zijn om de drugshandel uit te roeien (Santamaría 2012). Het is belangrijk voor de overheid en het verdere verloop van de 'war on drugs' om inzicht te verwerven in die complexe problematiek, om af te stappen van de stereotype gender voorstellingen en vrouwen te zien als actieve subjecten. Daarnaast is een analyse van de onderliggende oorzaken en persoonlijke motieven van de trafikanten van belang in het formuleren van een aangepast drugsbeleid (Campbell & Hansen 2012).

Uit de bovenstaande hoofdstukken en de analyse van de narca's mag zeker niet geconcludeerd worden dat elke vrouw in Mexico nu plots lid is van een gewelddadig drugskartel. Hoewel het merendeel van de Mexicaanse vrouwen zich nog steeds niet inlaten met criminele activiteiten zoals drugshandel, zorgt sociale ongelijkheid – eerder dan armoede in het algemeen – en de hoge inkomsten die de handel oplevert ervoor dat jaarlijks duizenden vrouwen de drugswereld in gezogen worden. Het gaat hier uiteraard slechts om een beperkt percentage ten opzichte van de totale bevolking waarbij toetreding een 'last resort' vormt. Het is m.a.w. altijd pas "the final stage of the process" (Schmidt & Schröder 2001: 19). Toch kunnen we er niet vanuit dat Mexico momenteel met een aantal fundamentele problemen te kampen heeft en er zich de laatste jaren wel degelijk een opmerkelijke trend heeft voorgedaan. Bijkomend onderzoek over de rol van vrouwen in de drugshandel zal echter nog noodzakelijk zijn om de verdere impact en toekomstige gevolgen van hun betrokkenheid te kunnen bepalen (Campbell 2008).

6. Bibliografie

- Anderson, T. (2005). Dimensions of women's power in the illicit drug economy. *Theoretical Criminology*, 9 (4), 371-400.
- Astorga, L. & Shirk, D. (2010). *Drug Trafficking Organizations and Counter-Drug Strategies in the U.S.-Mexican Context*. Geraadpleegd op 30 april 2013 op <http://escholarship.org/uc/item/8j647429>.
- Bourgois, P. (2001). The Power of Violence in War and Peace: Post-Cold War lessons from El Salvador. *Ethnography*, 2 (1), 5-34.
- Bourgois, P. (2007). *Neoliberal Lumpen Abuse in the 2000s: A 25 Year Ethnographic Retrospective on Violence in the Americas*. Geraadpleegd op 12 april 2013 op <http://www.princeton.edu/~piirs/projects/Democracy&Development/papers/Panel%20I%20%20Bourgois.pdf>.
- Brophy, S. (2008). Mexico: Cartels, Corruption and Cocaine: A Profile of the Gulf Cartel. *Global Crime*, 9 (3), 248-261.
- Campbell, H. (2008). Female Drug Smugglers on the U.S.-Mexico Border: Gender, Crime, and Empowerment. *Anthropological Quarterly*, 81 (1), 233-267.
- Campbell, H. (2009). *Drug War Zone: Frontline Dispatches from the Streets of El Paso and Juárez*. University of Texas.
- Campbell, H. & Hansen, T. (2012). Getting Out of the Game: Desistance from Drug Trafficking. *International Journal of Drug Policy*, 23 (6), 481-487.
- Cascante, M. (2012). *De Miss Sinaloa a pistolera del narco*. Geraadpleegd op 12 april 2013 op <http://www.abc.es/internacional/20121127/abci-muere-miss-mexicana-tiroteo-201211270751.html>.
- Chepesiuk, R. (2011). *Queenpins: Notorious Women Gangsters of the Modern Era*. Strategic Media Books.
- Cifuentes, M. (2009). La investigación sobre género y conflicto armado. *Rev. Eleuthera*, 3, 127-164.
- Cockburn, C. (1999). *Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Washington D.C.: The World Bank.
- Cockburn, C. (2001). The Gendered Dynamics of Armed Conflict and Political Violence. In C. Moser & F. Clark (Eds.). *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict & Political Violence* (pp. 13-29). USA: Zed Books.
- Coulter, C. (2006). *Being a Bush Wife. Women's Lives Through War and Peace in Northern Sierra Leone*. Uppsala University.
- Cunningham, W., McGinnis, L., García Verdú, R., Tesliuc, C. & Verner, D. (2008). *Youth at Risk in Latin America and the Caribbean: Understanding the Causes, Realizing the Potential*. Washington D.C.: The World Bank.
- El Jack, A. (2003). *Gender and Armed Conflict: Overview Report*. London: Bridge.
- Enloe, C. (1993). *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War*. University of California Press.
- Felices-Luna, M. (2007). *The involvement of women in anti-establishment armed groups: deviance in the service of a citizenship enterprise*. Geraadpleegd op 15 maart 2013 op <http://champpenal.revues.org/7800>.
- Flanigan, S. (2012). Terrorists Next Door? A Comparison of Mexican Drug Cartels and Middle Eastern Terrorist Organizations. *Terrorism and Political Violence*, 24 (2), 279-294.
- González de la Rocha, M. (2007). The Construction of the Myth of Survival. *Development and Change*, 38 (1), 45-66.

- Grillo, I. (2010). *Mexico's Lost Youth: Generation Narco*. Geraadpleegd op 16 december 2012 op <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2028912,00.html#ixzz1Z5H2ssA3>.
- Grillo, I. (2011). *El Narco: The Bloody Rise of Mexican Drug Cartels*. London: Bloomsbury.
- Grillo, I. (2012). *Hit Mexico's Cartels With Legalization*. Geraadpleegd op 14 november 2012 op http://www.nytimes.com/2012/11/02/opinion/hit-mexicos-cartels-with-legalization.html?ref=drugabuseandtraffic&_r=1&.
- Hart Duerson, M. (2012). *Women rise to power in Mexico drug cartels: report*. Geraadpleegd op 16 december 2012 op <http://www.nydailynews.com/news/world/women-rise-power-mexico-drug-cartels-report-article-1.1085610#ixzz1wMY9e8aB>.
- INEGI (2012). *Anuario Estadístico de los Estados Unidos Mexicanos*. Geraadpleegd op 20 april 2013 op http://www.inegi.org.mx/prod_serv/contenidos/espanol/bvinegi/productos/integracion/pais/aeum/2012/Aeeum2012.pdf.
- Iskra, D., Trainor, S., Leithauser, M. & Segal, W. (2002). Women's Participation in Armed Forces Cross-Nationally: Expanding Segal's Model. *Current Sociology*, 50 (5), 771-797.
- Kan, P. (2012). *Cartels at War: Mexico's Drug-Fueled Violence and the Threat to U.S. National Security*. Washington, D.C.: Potomac Books.
- Kasongo, A. (2009). *Gender and Conflict: The role of woman in conflict*. Geraadpleegd op 15 maart 2013 op http://www.academia.edu/297031/Gender_and_Conflict_The_role_of_woman_in_conflict.
- Kleemans, E. & de Poot, C. (2008). Criminal Careers in Organized Crime and Social Opportunity Structure. *European Journal of Criminology*, 5 (1), 69-98.
- Krohn-Hansen, C. (1997). The Anthropology and Ethnography of Political Violence. *Journal of Peace Research*, 34 (2), 233-240.
- Lahai, J. (2010). Gendered Battlefields: A Contextual and Comparative Analysis of Women's Participation in Armed conflicts in Africa. *Peace and Conflict Review*, 4 (2), 1-18.
- Langton, J. (2011). *Gangland: The Rise of the Mexican Drug Cartels from El Paso to Vancouver*. Canada: Wiley.
- Lizárraga, E. (2012a). De Sinaloa y el narcotráfico. In A. Santamaría (Ed.), *Las Jefas del Narco: El Ascenso de las Mujeres en el Crimen Organizado* (pp. 53-70). Mexico: Grijalbo.
- Lizárraga, E. (2012b). Las narcas en las prisiones sinaloenses. In A. Santamaría (Ed.), *Las Jefas del Narco: El Ascenso de las Mujeres en el Crimen Organizado* (pp. 151-183). Mexico: Grijalbo.
- Longmire, S. & Longmire, J. (2008). Redefining Terrorism: Why Mexican Drug Trafficking is More than Just Organized Crime. *Journal of Strategic Security*, 1 (1), 35-52.
- Lubkemann, S. (2008). Prosecuting Life by Other Means: The Social Logic of Violence in Fragmented War. In S. Lubkemann (Ed.), *Culture in Chaos: An Anthropology of the Social Condition in War*. Chicago & London: the University of Chicago Press.
- McWilliams, W. & Piotrowski, H. (2009). *The World since 1945: a History of International Relations*. USA: Lynne Rienner Publishers.

- Meráz García, M. (2006). 'Narcoballads': The Psychology and Recruitment Process of the 'Narco'. *Global Crime*, 7 (2), 200-213.
- Metcalf, P. (2005). *Anthropology: the basics*. London: Routledge.
- Molina, R. (2012). Prólogo. In A. Santamaría (Ed.), *Las Jefas del Narco: El Ascenso de las Mujeres en el Crimen Organizado* (pp. 9-26). Mexico: Grijalbo.
- Molzahn, C., Ríos, V. & Shirk, D. (2012). *Drug Violence in Mexico. Data and Analysis Through 2011*. Geraadpleegd op 20 april 2013 op <http://justiceinmexico.files.wordpress.com/2012/03/2012-tbi-drugviolence.pdf>.
- Moser, C. & Clark, F. (Eds.) (2001). *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict & Political Violence*. USA: Zed Books.
- Nieto, N. (2012). Political Corruption and Narcotrafficking in Mexico. *Transcience*, 3 (2), 24-36.
- Ravelo, R. (2011). *El Narco en México: Historia e historias de una Guerra*. Mexico: Grijalbo.
- Roy, S. (2008). *The Grey Zone: the Ordinary Violence of Extraordinary Times*. Geraadpleegd op 12 april 2013 op http://eprints.nottingham.ac.uk/1224/1/ROY13_10_07.pdf.
- Santamaría, A. (Ed.) (2012). *Las Jefas del Narco: El Ascenso de las Mujeres en el Crimen Organizado*. Mexico: Grijalbo.
- Scheper-Hughes, N. (1997). Peace-Time Crimes. *Social Identities*, 3 (3), 471-497.
- Scheper-Hughes, N. & Bourgois, P. (2004). *Violence in War and Peace: an Anthology*. Blackwell Publishing.
- Schmidt, B. & Schröder, I. (2001). *Anthropology of Violence and Conflict*. Londen: Routledge.
- Simser, J. (2011). Plata o plomo: penetration, the purchase of power and the Mexican drug cartels. *Journal of Money Laundering Control*, 14 (3), 266-278.
- Soto, S. (1990). *Emergence of the Modern Mexican Woman: Her Participation in Revolution and Struggle for Equality 1910-1940*. Denver: Arden Press.
- Stevens, E. (1994). Marianismo: The Other Face of Machismo. In G. Yeager (Ed.), *Confronting Change, Challenging Tradition: Women in Latin American History* (pp. 3-17). Wilmington: Scholarly Resources.
- Telemundo (2011). *La Reina del Sur*. Geraadpleegd op 12 april 2013 op http://msnlatino.telemundo.com/novelas/La_Reina_del_sur.
- UNODC (2011). *Global Study on Homicide 2011: Trends, Contexts, Data*. Geraadpleegd op 20 april 2013 op http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Homicide/Globa_study_on_homicide_2011_web.pdf.
- Valdez, J. (2009). *Miss Narco. Belleza, poder y violencia*. Aguilar.
- Van Creveld, M. (2002). *Les Femmes et la Guerre*. Monaco: Éditions du Rocher.
- Vasquez, J. (1994). Women's Liberation in Latin America: Toward a History of the Present. In G. Yeager (Ed.), *Confronting Change, Challenging Tradition: Women in Latin American History* (pp. 18-25). Wilmington: Scholarly Resources.
- Voeten, T. (2012). *Narco Estado. Drug Violence in Mexico*. België: Lannoo.
- Vulliamy, E. (2010). *Amexica: Oorlog langs de Grens*. Amsterdam: Ambo.
- Whitehead, N. (2004). Rethinking Anthropology of Violence. *Anthropology Today*, 20 (5), 1-2.
- Williams, P. (2012). The Terrorism Debate Over Mexican Drug Trafficking Violence. *Terrorism and Political Violence*, 24 (2), 259-278.